

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 49-50 (2013)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 49-50 (2013)

**ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ
ΧΡΟΝΙΚΑ**
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
Περίοδος Β', Έτος 30^ο, Τεύχος 49-50

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΠ. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Γ. ΡΕΝΤΖΟΣ
ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ • ΜΕΛΕΤΕΣ Π. ΑΡΤΑΒΑΝΗΣ, ΕΥ. ΑΥΔΙΚΟΣ
Δ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ, J. CURLIN, ΔΗΜ. ΔΟΝΟΣ, Ν.Δ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ
Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΗ, Γ.Ι. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ, Κ. ΠΑΣΧΟΥ, Κ. ΠΙΛΑΛΗ
ΣΠ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, Π. ΣΚΕΦΕΡΙΣ, ΣΠ. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Α. ΣΥΝΕΣΙΟΣ
ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑ Α. ΚΑΡΖΗΣ
ΘΕΩΡΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Κ. ΚΟΥΦΑΡΗΣ
ΠΟΙΗΣΗ Κ. ΜΑΝΟΣ, Ρ. ΓΑΛΑΝΗ, Θ. ΚΑΤΩΓΙΑΝΝΗΣ
Β. ΚΟΛΙΟΣ, ΣΤ. ΜΑΦΡΕΔΑΣ
ΔΙΗΓΗΜΑ Α. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Πρέβεζα 2013

Έκθεσις του ταγματάρχου (ΜΧ) Σπηλιάδου Παναγιώτου διά την μάχη της Νικοπόλεως

Πέτρος Αρταβάνης

doi: [10.12681/prch.28564](https://doi.org/10.12681/prch.28564)

Copyright © 2021, Πέτρος Αρταβάνης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αρταβάνης Π. (2021). Έκθεσις του ταγματάρχου (ΜΧ) Σπηλιάδου Παναγιώτου διά την μάχη της Νικοπόλεως. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (49-50), 59-98. <https://doi.org/10.12681/prch.28564>

Πέτρος ΑΡΤΑΒΑΝΗΣ

Εκθεσις του ταγματάρχου (ΜΧ) Σπηλιάδου Παναγιώτου διά την μάχην της Νικοπόλεως

Γενικά

Το έτος 2012 αποτελεί ορόσημον διά την πόλιν της Πρεβέζης διότι κλείνει μία εκατονταετηρίδα από της απελευθερώσεως της, ήτις επεσυνέβη την 21^{ην} Οκτωβρίου 1912. Με την ευκαιρίαν αυτήν θα ήθελα να παρουσιάσω εις τους συμπατριώτας μου Πρεβεζάνους την αναφοράν του διοικητού του αποσπάσματος που συνετέλεσεν εις την απελευθέρωσιν της Πρεβέζης, αφού προηγήθη η παρά τα ερείπια της αρχαίας Νικοπόλεως μάχη, ήτις έστειψεν με δάφνας τα Ελληνικά Όπλα.¹ Έχω την εντύπωσιν ότι με την αναφοράν αυτήν του διοικητού του αποσπάματος ταγματάρχου του Μηχανικού (ΜΧ) Σπηλιάδου Παναγιώτου δίδεται πλέον μία ολοκληρωμένη εικόνα μετά και την αναφοράν του διοικητού του ΙΙΙ^{ου} Τάγματος του 15^{ου} Εφέδρου Πεζικού Συντάγματος, ταγματάρχου του Πεζικού (ΠΖ) Δούλη Δημητρίου, την οποίαν με ιδιαίτερον τρόπον επεμελήθη και επαρουσίασεν ο ακαταπόννητος «περί τα της Πρεβέζης» πρόεδρος του Ιδρύματος *Ακτία Νικόπολις* κ. Καράμπελας Νικόλαος το 1992 εις το ανά χείρας περιοδικόν.²

Θεωρώ άξιον λόγου ότι η αναφορά του ταγματάρχου (ΜΧ) Σπηλιάδου Παναγιώτου υπογράφεται υπ' αυτού την 1^{ην} Μαΐου 1913, του δε ταγματάρχου (ΠΖ) Δούλη Δημητρίου υπογράφεται υπ' αυτού την 18^{ην} Νοεμβρίου 1912. Επίσης, ότι εις την αναφοράν του αυτή, του Σπηλιάδου, μετά των παραρτημάτων της (μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται η αυθεντική εξιστόρησις των γεγονότων που έλαβον χώραν κατά τας επιχειρήσεις υπό μιας εξεχούσης πρεβεζάνικης προσωπικότητας του ιατρού Γ. Γερογιάννη μετέπειτα βουλευτού) απέστειλεν εις τον υποστράτηγον εν αποστρατεία (ε.α.) Αλέξανδρον Οθωναίον, του ιδίου επίσης τυγχάνοντος υποστρατήγου (ε.α.) την 27.4.1922.

¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1907/Α/5 Σπηλιάδης Π., *Εκθεσις πεπραγμένων*. Πέρα αυτής της δακτυλόγραφης έκθεσης, υπάρχει και άλλη, χειρόγραφη, η οποία συντάχθηκε στις 4.1.1913 και βρίσκεται επίσης στο αρχείο του ΓΕΣ/ΔΙΣ με αριθμό ταξινόμησης φ. 1669/Α/8/4.1.1913.

² ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992α· πρβλ. επίσης ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992β.

Βιογραφικά σημειώματα

Καθ' όσον αι δύο προσωπικότητες τόσον του Σπηλιάδου όσον και του Οθωναίου εμπλέκονται εις την όλην τούτην αναφοράν θεωρώ σκόπιμον να αναφερθώ δι' ολίγοις εις την βιογραφίαν ενός εκάστου εκ των ανωτέρω και ίσως αυτό βοηθήσει εις την εξαγωγήν συμπερασμάτων χρησίμων διά τας ενεργείας των αναφερθέντων αλλά και κατά πόσον αύται άπτονται της απόψεως του συμπατριώτου μας και αγνής πατριωτικής μορφής της επαναστάσεως του 1821, του Μάρκου Μπότσαρη,³ όταν του επέδωσαν το δίπλωμα το οποίον διά ψηφίσματος ανεκήρυσεν αυτόν αντιστράτηγον και βλέπων τας αντιδράσεις του στρατεύματος έσχισεν αυτό λέγων: «Οι Στρατηγοί παίρνουν τους βαθμούς στην μάχην και όχι στα χαρτιά». Επίσης, αναφέρω και ολίγα στοιχεία της προσωπικότητος του ιατρού Γεωργίου Γερογιάννη του οποίου την εξιστόρησιν περί των γεγονότων τας ημέρας εκείνας της απελευθερώσεως περιλαμβάνει εις την αναφοράν του ο Σπηλιάδης.

Αντιστράτηγος εκ του Μηχανικού Σπηλιάδης Παναγιώτης του Νικολάου⁴

Εγεννήθη τον Μάρτιον του 1866 εις Πύργον Ηλείας. Εφοίτησεν εις το Σχολεΐον των Ευελπίδων και εξήλθεν αυτού τω 1888 ως ανθυπολοχαγός Μηχανικού (ΜΧ). Μετέσχεν του πολέμου 1897 κατά τα έτη δε 1905-1909 έδρασεν ενεργώς υπέρ της Ελληνικής Ιδέας εις την Μακεδονίαν και Ανατολικήν Θράκην. Κατά τω 1910 απεστάλη εις Γαλλίαν δι' εκπαίδευσιν. Κατά τω 1912 μετέσχε του πολέμου ως υπαρχηγός του Επιτελείου του Στρατού Ηπείρου, είτα έλαβεν μέρος εις την μάχην της Νικοπόλεως και βραδύτερον έδρασεν ως επιτελάρχης της VIII Μεραρχίας εις Κορυτσάν. Κατά τω 1916 προσχώρησεν εις το κίνημα Θεσσαλονίκης (Εθνικής Αμύνης) και ανέλαβεν την διοίκησιν της Μεραρχίας Κρητών. Κατά τω 1920 απεστρατεύθη (μετά τας εκλογάς της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920). Ανακληθείς τω 1922 (κίνημα Σεπτεμβρίου Γοντατά-Πλαστήρα, παλαιώτερον ενταχθέντων εις το κίνημα Εθνικής Αμύνης) και απεστρατεύθη οριστικώς τω 1923.

³ Δικό μας ήταν το Σούλι ο δε νομός Θεσπρωτίας εδημιουργήθη την δεκαετίαν του 1940 και συγκεκριμένα τω 1936.

⁴ ΜΣΝΕ 1929-1930, IV, 129.

Αντιστράτηγος εκ του Πεζικού Οθωναίος Αλέξανδρος του Αριστείδου⁵

Εγεννήθη την 5.7.1879 εις Γύθειον Λακωνίας. Εξήλθεν του Σχολείου των Ευελπίδων τον Ιούλιον του 1900 ως ανθυπολοχαγός Πεζικού (ΠΖ) και υπηρέτησεν διαδοχικώς μέχρι του 1912 εις το 1^{ον} Σύνταγμα, την Χαρτογραφικήν Υπηρεσίαν, εις την Στρατιωτικήν Σχολήν των Ευελπίδων ως υπασπιστής και μετά εις το 5^{ον} Σύνταγμα Πεζικού. Διεκρίθη κατά τας μάχας του Κιλκίς, Λαχανά και Κρέσνας, Τζουμαγιάς (Β΄ Βαλκανικός πόλεμος) παρασημοφορηθείς ως ο μόνος διά του Αργυρού Σταυρού του Σωτήρος. Τω 1916 προσεχώρησεν εις το κίνημα της Εθνικής Αμύνης, και ανέλαβεν το 7^{ον} Σύνταγμα των Κρητών (Μεραχίας Κρητών Διοικητής ο Σπηλιάδης), εξελθών εις το μέτωπον του Αζιού. Τον Ιανουάριον του 1918 ανέλαβεν προσωπάρχης του Υπουργείου Στρατιωτικών. Και τω 1919 μετέσχε με το Α΄ Σώμα Στρατού (Α΄ Σ.Σ.) εις την εκστρατείαν της Ουκρανίας ως επιτελάρχης εις την οποίαν θέσιν παρέμεινεν με την επιστροφήν του Α΄ Σ.Σ. εις την Μ. Ασίαν. Κατόπιν ανέλαβεν την διοίκεισιν της Μεραρχίας Κυδωνίων (Αίβαλί) διακριθείς κατά τας μάχας του Ντεμιρτζή ένθα και ετραυματίσθη την 20.7.1920. Εν συνεχεία με την μεραρχίαν του μετέβη εις Αθήνας διά την τήρησιν της τάξεως κατά τας εκλογάς της 1.11.1920, μετά τας οποίας απεμακρύνθη του στρατεύματος. Ανεκλήθη με το κίνημα του Σεπτεμβρίου 1922 και ανέλαβεν πρόεδρος του Στρατοδικείου κατά την «Δίκην των Έξι».⁶ Τω 1923 διετέλεσεν Διοικητής του Β΄ Σ.Σ. και κατόπιν του Γ΄ Σ.Σ. Παρητήθη τω 1925 με το κίνημα του Παγκάλου καίτοι ανακληθείς παρητήθη και πάλιν μη συμφωνών. Τω 1927 ετέθη εις αυτεπάγγελτον αποστρατείαν προς διευκόλυνσιν της Οικουμενικής Κυβερνήσεως. Ανεκλήθη τω 1929 διά ψηφίσματος της Βουλής και ετοποθετήθη ως επιθεωρητής της Β΄ Επιθεωρήσεως Σωμάτων Στρατού.⁷

⁵ ΜΣΝΕ 1929-1930, V, 122.

⁶ Μέλος του Στρατοδικείου κατά την «Δίκην των Έξι» ήτο και ο Θ. Χαβίνης, μετέπειτα βουλευτής Πρεβέζης όστις και αυτός συνετάχθη με το κίνημα της Εθνικής Αμύνης του 1916.

⁷ Λαμβάνων αφορμήν επί της τοποθετήσεως των ανωτέρω τριών Αξιωματικών (κίνημα Εθνικής Αμύνης – Βενιζελικοί) που κατά την γνώμην μου θεωρώ απαράδεκτον να ποδηγετούνται εκ των πολιτικών οι αξιωματικοί, και τούτο διότι οι αξιωματικοί είναι ταγμένοι εις την υπηρεσίαν της Πατρίδος και ουχί του κάθε πολιτικού που σκοπόν είχαν και έχει το πολιτικόν έρεισμα και την άγραν ψήφων, θα ήθελα να αναφέρω δύο παραδείγματα αγνών πατριωτών που καλόν θα είναι να τα έχομεν εις την μνήμην μας και αναλόγως να πράττωμεν: Όταν ο Γέρος του Μωριά παρευρέθη εις την Εθνοσυνέλευσιν της Επιδαύρου απεφάνθη: «Είδα κόμματα αγγλόφιλων, γαλλόφιλων, ρωσόφιλων. Μόνο κόμμα ελληνόφιλο δεν είδα!». – Ο συμπατριώτης μας μπαρμπα-Λάμπρος Μπανάκος (επάγγελμα στρατιώτης, όρος κατ' ευφημισμόν δι' αυτούς που ευρέθησαν υπό τα όπλα εις το κάλεσμα της Πατρίδος, από του 1911 έως το 1924), όταν ευρέθη με το πρώην συμπολεμιστήν του Θ. Χαβίνη, όντος υπουργού, ο υπουργός τον προέτρεψεν όπως τοποθετήσει κάποια από τις κόρες του μπαρμπα-Λάμπρου εις κάποιαν δημόσιαν υπηρεσίαν λέγοντάς του: «Τώρα είναι ο καιρός να απολαύσωμεν και εμείς αυτά που προσφέραμε στην Πατρίδα, Λάμπρο», διά να έλθη η κατακεραυνώσις του

Γερογιάννης Γεώργιος του Δημοσθένους (1864-1938), ιατρός⁸

Εγεννήθη εις Πρέβεζαν τω 1864. Ο πατήρ του ήτο μέλος της Δημογεροντίας Πρεβέζης κατά την οθωμανικήν κατοχήν τα έτη 1885-1887, 1887-1889 και 1902-1904. Εσπούδασεν ιατρικήν εις το Πανεπιστήμιον της Βιέννης και διεκρίθη ως άριστος ιατρός κατά την εποχήν του. Εξελέγη δημογέρων Πρεβέζης κατά τα έτη 1896-1898 και 1899-1900. Μετά την απελευθέρωσιν εξελέγη βουλευτής Πρεβέζης εις τας πρώτας εκλογάς την 31.5.1915 με το κόμμα των Φιλελευθέρων του Ελ. Βενιζέλου και ήσκησεν τα καθήκοντα του βουλευτού έως 29.10.1915 και από 12.7.1917 έως 10.9.1920. Επανεξελέγη βουλευτής Πρεβέζης την 16.12.1923 με το κόμμα των Φιλελευθέρων και εις τας επομένους εκλογάς της 7.11.1926 με την Ένωσιν Φιλελευθέρων των Γεωργ. Καφαντάρη και Ανδρ. Μιχαλακοπούλου δεν εξελέγη. Επίσης, εξελέγη βουλευτής την 19.8.1928 με το κόμμα των Φιλελευθέρων του Ελ. Βενιζέλου και ήσκησεν τα καθήκοντα του βουλευτού έως την 19.8.1932. Εις τας εκλογάς της 25.9.1932 δεν εξελέγη λόγω της στάσεως του κατά την βιαίαν κατάληψιν του κράτους της περιουσίας των ιερών μονών και την παράνομη παραχώρησιν τους εις τας σχολικάς εφορείας. Η σύζυγός του Αρετή Κ. Παράσχη ήτο εξαδέλφη της Σοφίας συζ. του Γεωργ. Παπανδρέου. Απέκτησεν δύο θυγατέρας, την Μαρίαν και την Ελένην. Απέθανεν την 7.1.1938.

Επεξηγηματικά στοιχεία

Προς καλύτεραν κατανόησιν των διαλαμβανομένων εις την όλην αναφοράν του Σπηλιάδου θεωρώ αναγκαίον να δοθώσιν ορισμένοι επεξηγήσεις όσον αφορά την στρατιωτικήν ορολογίαν που υπάρχουν εις αυτήν.

Οργάνωσις Στρατού: Συμφώνως τω νόμω ΓΝΦΣΤ΄ του 1910 περί οργάνωσεως του Στρατού και του Γπ΄ς Έ της 7.1.1912 περί της συνθέσεως του ενεργού Στρατού καθωρίζετο ότι εκάστη Στρατιωτική Περιφέρεια (τέσσερις τον αριθμόν που ήτο και έδρα Μεραρχίας) μετά των τριών εκάστης διαμερισμάτων (έδρα Συντάγματος) συνεκέντρωναν συνολικώς δώδεκα Συντάγματα Πεζικού. Με τας λεπτομερείας εφαρμογής κατόπιν Βασιλικού Διατάγματος της 15.2.1912 καθωρίσθη ότι «Εν επιστρατεύσει έκαστον διαμέρισμα παρέχει πλήν του ενεργού Συντάγματος Πεζικού και εν εφεδρικών τοιούτων, των εφεδρικών τούτων Συνταγμάτων αριθμουμένων, από „15“ και άνω ...».

στρατηγού ε.α. και υπουργού τότε από τον απλόν Στρατιώτην: «κ. Υπουργέ, αυτά που εκάναμε δεν τα εκάναμε διά ίδιον όφελος, αλλά διά την Πατρίδαν!». Ω, *τάλαινα Πατρίς αυτή ήτο, είναι και δυστυχώς θα είναι η μοίρα σου με τους πολιτικούς που διαθέτεις!*

⁸ ΚΟΥΡΤΗΣ 2005, σποράδιν και 193-194· ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ 2002, 406-407.

Πρόκειται διά το 15^{ον} Έφεδρον Πεζικόν Σύνταγμα (μέχρι πρό δεκαετίας περίπου έδρευεν εις το κάστρον του Αγίου Γεωργίου Πρεβέζης) του οποίου το ΙΙ^{ον} Τάγμα ήτο ο κορμός και κυρία δύναμις του Αποσπάσματος Σπηλιάδου με διοικητήν τον σεμνόν μαχητήν Ταγματάτχην (ΠΖ) Δούλην Δημήτριον.

Σύνταγμα: Βασικόν συγκρότημα της Μεραρχίας των τριών Ταγμάτων έκα-
στον.

Τάγμα (το ταγμένο δηλαδή): Είναι η βασική μονάς ελιγμού και κάθε Σύν-
ταγμα διέθετεν τρία αριθμουμένων Λατινιστί Ι, ΙΙ, ΙΙΙ.

Μοίρα: Η αντίστοιχος μονάς διά το Πυροβολικόν.

Επιλαρχία: Αντίστοιχος διά το Ιππικόν.

Λόχος: Κατωτέρα υποδιαίρεσις του Τάγματος, αποτελούσα ανεξάρτητον διαχειριστικήν μονάδαν. Κάθε Τάγμα διέθετεν τέσσαρες (4) Λόχους και ηριθ-
μούντο από το 1-12 ήτοι Ι^{ον} Τάγμα 1-4 Λόχους, ΙΙ^{ον} Τάγμα 5-8 Λόχους και ΙΙΙ^{ον} Τάγμα 9-12 Λόχους. Αντιστοίχως διά το Πυροβολικόν ήτο η Πυροβο-
λαρχία και διά το Ιππικόν η Ίλη.

Διμοιρία: Η κατωτέρα του Λόχου υποδιαίρεσις και αντιστοίχως διά το Πυ-
ροβολικόν και το Ιππικόν ο Ουλαμός. Διά το Πεζικόν δύο Διμοιρίαί = Ουλαμός.

Ημιλαρχία: Ημίσεια Ίλη Ιππικού (δύο Ουλαμοί).

Πυροβολείον: Έργον οχυρωτικής περιλαμβάνον μίαν ή περισσοτέρας θέ-
σεις πυροβόλων.

Πρόσκοπος: Ανήρ ή τμήμα προωθημένον προς ανίχνευσιν, συλλογήν πλη-
ροφοριών και έγκαιρον ενημέρωσιν.

Οπτικός Σταθμός: Σύνολον ανδρών και μέσων διά διαβίβασιν σημάτων
οπτικώς (οπτική τηλεγραφία και σηματοδοσίαν επί του κώδικος μόρς).

Εθελοντής, Εθελοντικός: Ο μη υπόχρεος λόγω ηλικίας κατατάξεως του
εις τον Στρατόν. Εν επιστρατεύσει οιοσδήποτε αριθμός ανδρών και των μη
υποχρέων εις στράτευσιν ηλικιών, υποχρέων υπηρετήσεως μέχρι τέλους του
πολέμου.

Εθνοφρουρά, Εθνοφρουρός: Οι απολυόμενοι οπλίται (μετά την στράτευσιν
και εφεδρείαν τους) ήσαν υπόχρεοι οκταετούς εντάξεως εις Εθνοφρουράν
και δεκαετούς εις Εφεδρείαν. Κατηργήθη διά του Ν.425/1915 περί Στρατο-
λογίας.

Έμπεδον: Υπηρεσία ή μονάς συγκροτούμένη εν επιστρατεύσει προς εκ-
πλήρωσιν αντιστοίχου οργανικής υπηρεσίας ή μονάδος απομακρυνομένης της
έδρας της.

Επισκηπτική βολή: Βολή εις την οποίαν η κατεύθυνσις είναι από άνω
προς τα κάτω (καμπύλης τροχιάς, οβιδοβόλα, όλμοι).

Απόσπασμα: Τμήμα Στρατού εις το οποίον ανατίθεται συγκεκριμένη από-
στολή.

Επιταχυνθείσα βολή: Επιταχυνομένου του ρυθμού βολής (ανά λεπτόν ή
άλλον χρόνον).

Μεταγωγικά Σώματος: Φορτηγά κτήνη (ζώα) ή οχήματα χρησιμεύοντα εν επιστρατεύσει διά τον εφοδιασμόν των στρατευμάτων κυρίως εις τρόφιμα και νομήν (διά τα ζώα).

Ματαγωγικά μάχης: Τα μεταγωγικά που μεταφέρουν τα αμέσως αναγκαία εφόδια (πυρομαχικά, υλικά, τροφές πρώτης ανάγκης).

Ολκή: Διαμέτρημα πυροβόλου.

Πυροβόλον ορειβατικόν: Ελαφρόν λυόμενον πυροβόλον μεταφερόμενον διά κτηνών ή οχημάτων εις δυσβάτους ορεινάς περιοχάς.

Πυροβόλον θέσεως: Το εις τα πυροβολεία (σταθερόν) ευρισκόμενον.

Ρυτήρ: Η ηνία του χαλινίσκου της σαγής του φορτωμένου κτήνους (ζώου).

Συζυγαρχία: Οργανικά τμήματα ανήκοντα εις τα Σώματα Στρατού και τας Μεραρχίας προοριζόμεναι διά τον εις πυρομαχικά ανεφοδιασμόν των μαχομένων μονάδων.

Ευχαριστίαι

Περαίνων την μικράν μου αυτήν αναφορά ως εισαγωγήν εις την αναφοράν του ταγματάρχου (ΜΧ) Σπηλιάδου Παναγιώτου θα ήθελα να ευχαριστήσω τον συνάδελφον και συναθλητήν μου εις ομάδαν στίβου της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων (Σ.Σ.Ε.), διευθυντήν της Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού (Δ.Ι.Σ.), αντιστράτηγον Γκουγκουστάμον Ιωάννην διά την άμεσον ανταπόκρισιν του εις το αίτημα μου διά τα αφορώντα την ιδιαιτέραν μου πατρίδαν Πρέβεζαν κατά την περίοδον της απελευθερώσεώς της. Επίσης, τον κ. Συνέσιον Λάζαρον διά τον πολυτονισμόν των εγγράφων και τον πρόεδρον του Ιδρύματος *Ακτία Νικόπολις* κ. Καράμπελαν Νικόλαον διά το ασίγαστόν του ενδιαφέρον όσον αφορά την Πρέβεζαν και την προτροπήν του όπως αναγραφή εις το περιοδικόν *Πρεβεζάνικα Χρονικά* η παρούσα αναφορά.

Ἐκθεσις

Περὶ τῆς παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως μάχης καὶ τῆς ἀλώσεως
τῆς Πρεβέζης κατὰ τὴν 21^{ην} Ὀκτωβρίου 1912

Παρὰ τοῦ ὑπαρχηγοῦ τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Στρατοῦ Ἠπείρου
Ταγματάρχου τοῦ Μηχανικοῦ Παναγιώτου Σπηλιάδου

Εὐρισκόμενος ἐν Στρεβίνῃ μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου, Λοχαγοῦ κ Ζαφειρίου καὶ ὑπολοχαγοῦ κ. Πασσάρη, ἔλαβον περὶ τὸ ἐσπέρας τῆς 16^{ης} Ὀκτωβρίου τηλεφωνικῶς ἐξ Ἄρτης, διὰ τοῦ Ἐπιτελάρχου κ. Ἰωάννου, διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ Ἀντιστρατήγου κ. Σαπουντζάκη, ὅπως παραλαμβάνων τὸν εἰς Φιλιππιάδα παραμένοντα 7^{ον} Λόχον τοῦ 15^{ου} Συντάγματος, δύο εἰσέτι Λόχους τοῦ 3^{ου} Τάγματος τοῦ αὐτοῦ Συντάγματος μέλλοντας νὰ ἔλθωσιν, κατόπιν διαταγῆς, ἐκ τῆς Μονῆς τῆς Παντανάσσης τὴν ἰδίαν ἐσπέραν καὶ ἓνα Οὐλαμὸν τῆς Ὀρειβατικῆς Πυροβολαρχίας τοῦ Λοχαγοῦ κ. Λέστου, μεταβῶ πρὸς τὴν γέφυραν τοῦ Καλογήρου ὅπου ὤφειλον νὰ ἐκλέξω θέσεις καταλλήλους διὰ νὰ ἀποκρούσω τὸ κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Ἀρχηγείου, προτιθέμενον νὰ ὀρμηθῇ ἐκ Πρεβέζης ἐναντίον μας τμήμα Τουρκικοῦ Στρατοῦ.

Τὸ τμήμα τοῦτο, ὅπερ, κατὰ τὰς αὐτὰς πάντοτε πληροφορίας θὰ ἀποτελεῖτο ἐξ 600 ἀνδρῶν τακτικοῦ Στρατοῦ καὶ 200 ἐθελοντῶν Τσάμηδων, ἐπρόκειτο νὰ προχωρήσῃ ὁδεύον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πρεβέζης-Φιλιππιάδος-Ἰωαννίνων μὲ πρόθεσιν ἐπιθέσεως κατὰ τῶν νώτων τῶν ἡμετέρων Στρατευμάτων, ἅτινα κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εὐρίσκοντο ἐν θέσει ἀναμονῆς εἰς τὸν χώρον τὸν καλύπτοντα βορείως τὰ χωρία Ἅγιος Γεώργιος-Σφελένικον-Καστρί-Γοργόμυλον-Πιστιανά.

Ἄμα ἔλαβον τὴν ἀνωτέρω διαταγὴν τοῦ κ. Ἀρχηγοῦ, μετέβην πάραυτα εἰς Φιλιππιάδα, ὅπου διέταξα νὰ ἀναχωρήσῃ ἀμέσως ὁ 7^{ος} Λόχος μετὰ τῶν τριῶν διμοιριῶν του (ἡ 4^η Διμοιρία του εὐρίσκετο τότε παρὰ τὸ χωρίον Λέλοβον διὰ νὰ φυλάττῃ τὴν ὁδὸν Καντζά-Λέλοβα-Ἰωαννίνων), διὰ τὴν γέφυραν τοῦ Καλογήρου παρὰ τὴν ὁποίαν νὰ καταλάβῃ θέσεις ἐπιτηρήσεως, λάβῃ δὲ καὶ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς κάλυψιν καὶ ἀσφάλειάν του μέτρα.

Τὴν αὐτὴν ἐσπέραν καὶ περὶ ὥραν 10^{ην} τας νυκτὸς ἀφίκετο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ταγματάρχου Δούλη, ὀδηγουμένη Διλοχία τοῦ Τάγματός του, ἣν ἐνεκατέστησα μεταβὰς αὐτοπροσώπως περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν θέσιν. Ἐπανελθὼν εἰς Φιλιππιάδα συνήντησα τὸν συγχρόνως σχεδὸν φθάσαντα ἐκεῖ Οὐλαμὸν τοῦ Πυροβολικοῦ, ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο ὁ ἴδιος Διοικητῆς τῆς Πυροβολαρχίας του Λοχαγὸς Λέστος. Τοῦτον ἐπίσης διέταξα ὅπως ἀναχωρήσῃ πρὶν ἀκόμῃ ἐξημερώσῃ ἐκ Φιλιππιάδος διὰ τὴν αὐτὴν θέσιν. Τὸν Οὐλαμὸν τοῦ Πυροβολικοῦ θὰ συνώδευε μέχρι τῆς γεφύρας τοῦ Καλογήρου καὶ μία Ἡμιλαρχία ἣτις εὐρίσκετο εἰς Φιλιππιάδα καὶ ἣτις εἶχε τεθῇ δι' ὀλίγον μεταγενεστέρως Διαταγῆς τοῦ Ἀρχηγείου, ὡσαύτως ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ δὲν παρέλειψα ἀπὸ τοῦ νὰ συλλέξω ἐκ διαφόρων

πηγῶν πληροφορίας, τόσον πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον δοθεισῶν εἰδήσεων, ὅσον ἀφορᾷ τοὔτεστι τὴν ἐκ Πρεβέζης μελετωμένην ἐναντίον μας ἐπίθεσιν, ὅσον καὶ περὶ τοῦ ἐν τῇ πόλει εὕρισκομένου ἐν συνόλῳ Στρατεύματος, τῆς ἀμυντικῆς καταστάσεως τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ὑπάρχοντων πυροβολείων, τοῦ εἵδους καὶ ἀριθμοῦ τῶν πυροβόλων, τοῦ ἠθικοῦ τῆς Φρουρᾶς, τοῦ πνεύματος τῶν κατοίκων καὶ πᾶν ἄλλο ὅπερ ἡδύνατο νὰ μοὶ εἶναι ὠφέλιμον.

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων τὰς ὁποίας ἠρύσθην κυρίως παρὰ τοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἡμιλαρχίας, ὅστις καθ' ἐκάστην σχεδὸν ἀπέστελλε περιπολίας ἀναγνωρίσεως μέχρι τοῦ χωρίου Μικρὸς Λοῦρος καὶ παρὰ τινων χωρικῶν προερχομένων ἐκ Πρεβέζης ἢ τῶν περιχώρων τῆς, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας ἀφιχθέντων εἰς Φιλιππιάδα, ἐβεβαιώθην ὅτι αἱ πληροφορίες τοῦ Ἀρχηγείου, περὶ τῶν προθέσεων τοῦ Στρατοῦ Πρεβέζης δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς καὶ ὅτι τόσον τὸ ἠθικὸν τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ, ὅσον καὶ ἡ γενικὴ αὐτοῦ κατάστασις δὲν εὕρσκετο εἰς τόσον ἀνθηρὸν σημεῖον, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ οὗτος ἐπίθεσιν.

Ὁρμηθεὶς ὅθεν ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων, ἐσκέφθην ὅτι ἤτο καταλληλὸ-τάτῃ ἡ περίστασις διὰ νὰ τεθῇ εἰς ἐνέργειαν ἢ διὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Πρεβέζης ἐπιχειρήσις. Ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, ὅχι μόνον μέγιστον ἠθικὸν κέρδος θὰ προσεπορίζετο ὁ Στρατὸς τῆς Ἡπείρου, ἀλλὰ καὶ ὑλικώτερον τοιοῦτον ὡς πρὸς τὴν συντήρησίν του, καὶ τὴν ἐκ νώτων ἐξασφάλισίν του. Διότι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐξακολούθησις τῆς κατοχῆς τῆς Πρεβέζης ἦτο μία διαρκὲς [ἀπειλή, Σ.τ.Ε.] κατὰ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς ἀπὸ Ἰωαννίνων-Πρεβέζης ὁδοῦ, ἐνεργοῦντος Στρατοῦ μας.

Βασιζόμενος δὲ καὶ ἀπὸ τῆς πρὸ τινων ἡμερῶν διατυπωθείσης ὁμοίας γνώμης καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ, ἀνεκοίνωσα τὰς σκέψεις μου, περὶ ἀμέσου ἐνεργείας κατὰ τῆς Πρεβέζης εἰς τὸν Λοχαγὸν Ἐπιτελῇ κ. Ζαφειρίου, τὸν ὁποῖον μάλιστα καὶ ἐπεφόρτισα νὰ τὰς ὑποβάλῃ ἐκ μέρους μου εἰς τὸν κ. Ἀρχηγὸν εὐθὺς ἅμα θὰ συνεκοινώσῃ τὴν ἐπομένην τηλεφωνικῶς μὲ τὸ εἰς Ἄρταν Στρατηγεῖον. Ἐπεφόρτισα δὲ τὸν κ. Ζαφειρίου πρὸς τοῦτο, διότι προτιθέμενος νὰ ἀναχωρήσω λίαν πρωτὶ ἐκ Φιλιππιάδος διὰ τὴν γέφυραν Καλογήρου, δὲν θὰ εἶχον τὰ μέσα νὰ συγκοινωνήσω ἀπ' εὐθείας μὲ τὸ Ἀρχηγεῖον.

Τὸν κ. Ζαφειρίου παρεκάλεσα προσέτι ὅπως, πλὴν τῆς διατυπώσεως εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον τῆς γνώμης μου, ζητήσῃ, ἐὰν αὕτη ἐγένετο κατ' ἀρχὴν δεκτὴ, καὶ τὰς ἀπαιτηθησομένας ἐνισχύσεις, ὅπως ἔλθῃ εἰς αἴσιον πέρας ἢ κατὰ τῆς Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης ἐπιχειρήσις. Ὁ κ. Ζαφειρίου θὰ ἀνέφερεν ἐπίσης κατ' ἐντολὴν μου, ὅτι θὰ ὠδήγουν ἀμέσως τὸ ὑπ' ἐμὲ ἀπόσπασμα ἐκ τῆς γεφύρας τοῦ Καλογήρου εἰς τὸ χωρίον Μικρὸς Λοῦρος, ὅπου θὰ ἀνέμενον τὴν ἀπόφασιν καὶ ἀπάντησιν τοῦ κ. Ἀρχηγοῦ, ἐν ᾧ συγχρόνως θὰ ἐπετήρουν ἐξ ἐγγυτέρας ἀποστάσεως τὰς θέσεις τοῦ ἐχθροῦ καὶ παρηκολούθουν ἀσφαλέστερον τὰς κινήσεις καὶ προθέσεις του.

Μετὰ τὰς τελευταίας ταύτας ὁδηγίας καὶ παραγγελίας εἰς τὸν κ. Ζαφειρίου

ἀνεχώρησα πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἡλίου διὰ τὴν γέφυραν Καλογήρου, ὅπου φθάσας παρέλαβον ὁλόκληρον τὸ ἀπόσπασμα καὶ τὸ ὠδήγησα εἰς τὸ χωρίον Μικρὸς Λοῦρος. Δὲν παραλείπω νὰ σημειώσω ὅτι εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἐγνώριζον ὅτι εὐρίσκεται ἀπὸ τινων ἡμερῶν τὸ ἐκ 200 Ἑπειρωτῶν Ἐθελοντῶν Σῶμα ὑπὸ τὸν Ὀπλارχηγὸν Ζαχαράκην. Τὸ Σῶμα τοῦτο ἦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος διαθέσιμον καθόσον θὰ ἀπετέλῃ τὸν πυρῆνα τοῦ μέλλοντος νὰ ὀργανωθῇ βραδύτερον μεζονος Ἐθελοντικοῦ ἐξ Ἑπειρωτῶν Σώματος, ὅπερ τιθέμενον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Λοχαγοῦ τοῦ Μηχανικοῦ Δ. Μπότσαρη ἐπρόκειτο νὰ δράσῃ πρὸς Σοῦλι καὶ Τσαμουριάν.

Τεθὲν λοιπὸν προσωρινῶς καὶ τὸ Σῶμα τοῦτο ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου, ἐξυπνήρησε καλῶς ὅχι μόνον τὰ προκαταρκτικὰ διὰ τὴν ἐπιχείρησιν μέτρα, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιχείρησιν μέχρι τοῦ τελικοῦ της ἀποτελέσματος ἐφάνη χρήσιμον.

Ἄμα τῇ ἀφίξει μου εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον μετὰ τοῦ μικτοῦ Ἀποσπάσματος μου, τοῦτο μὲν ἐνεκατέστησα εἰς θέσεις καταλλήλους ἐγγὺς καὶ πέριξ τοῦ χωρίου, τὸ δὲ Ἑπειρωτικὸν Σῶμα προώθησα μέχρι τῆς Μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς πρόσκοπος καλύπτον τὰς κινήσεις καὶ προθέσεις τοῦ εἰς Λοῦρον παραμείναντος κυρίου Σώματος.

Εἰς τὴν ἄνω Μονὴν ἀπέστειλα ἐπίσης καὶ τὸν Οὐλαμὸν τοῦ Ἱππικοῦ μου πρὸς ἐξασφάλισιν μὲν ἀφ' ἑνὸς τοῦ Σώματος τούτου καὶ πρὸς διαρκῆ παρακολούθησιν τοῦ ἀντιπάλου δι' ἀνιχνεύσεων καὶ ἀναγνωρίσεων, ἅς παρήγγειλα ὅπως προωθῇ ὅσον τὸ δυνατόν ἐγγύτερον εἰς τὰς θέσεις του καὶ τὰ παρὰ ταύτας χωρία.

Ἐπειδὴ ὁμως μάτην ἀνέμεινα μέχρι σχεδὸν τῆς ἐσπέρας τῆς 17^{ης} Ὀκτωβρίου τὴν ἀπάντησιν καὶ διαταγὴν τοῦ κου Ἀρχηγοῦ ἢ οἰανδήποτε ἄλλην πληροφορίαν ἐκ μέρους τοῦ Λοχαγοῦ κου Ζαφειρίου, κατέστη δὲ ἀδύνατον νὰ προκαλέσω ἄμεσον τοιαύτην διὰ τοῦ τεθέντος ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου καὶ παρακολουθήσαντος τὸ Ἀπόσπασμά μου Ὀπτικοῦ Σταθμοῦ, διότι δὲν κατόρθωσεν οὗτος νὰ συνδεθῇ μὲ τὸν κεντρικὸν σταθμὸν Ἄρτης καὶ ἐπειδὴ φθάσας περὶ τὸ ἐσπέρας ὁ Ἀνθυπίλαρχος Γ. Μελάς, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ὁποίου μοὶ ἐστάλησαν 50 Ἐθνοφρουροὶ καὶ ἰσάριθμοι ἐκ τῶν Ἐμπέδων πρὸς ἐνίσχυσίν μου, μὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι οὐδεμίαν γνῶσιν εἶχε τὸ Ἀρχηγεῖον μέχρι τῆς ὥρας τῆς ἐξ Ἄρτης ἀναγνωρίσεώς του, ἐξ ὧσων εἶχον ἀναφέρει διὰ τοῦ κου Ζαφειρίου, ἡναγκάσθην νὰ ἀποστείλω ἀμέσως εἰς Ἄρταν τὸν Ὑπολοχαγὸν τοῦ Ἐπιτελείου κον Πασσάρην. Τὴν δὲ πρωΐαν τῆς ἐπομένης καὶ τὸν κον Μελᾶν ὅπως διὰ ζώσης ὑποβάλωσιν εἰς τὸν Κον Ἀρχηγὸν τὰς σκέψεις καὶ προτάσεις μου καὶ ζητήσωσι τὰς περαιτέρω διὰ ταχείαν ἐνέργειαν Διαταγὰς του.

Εὐτυχῶς κατόπιν τῆς ἐνεργείας ταύτης ἔλαβον τὴν πρωΐαν τῆς 18^{ης} διὰ τοῦ ὀπτικοῦ μου Σταθμοῦ, κατορθώσαντος νὰ συγκοινωνήσῃ μὲ τὸ Στρατηγεῖον τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 55 τηλεγράφημα τοῦ κου Μελᾶ δι' οὗ ἐπὶ λέξει μοὶ ἀνήγγελλεν ὅτι «Αὔριον δοθήσονται ὠρισμένοι Διαταγαί, ἅπαντες εἶνε σύμφωνοι». Τὴν ἰδίαν

ἡμέραν ἔλαβον καὶ ἐκ μέρους τοῦ Ἐπιτέλαρχου καὶ Ἰωάννου τὴν κάτωθι τηλεγραφικὴν Διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ. «Καταλάβετε θέσεις ἐπιτηρήσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἀναμείναιτε δὲ ἐπὶ δύο ἀκόμη ἡμέρας. Θὰ σᾶς ἀποσταλῶσι περισσότεραι τῶν αἰτηθεισῶν ἐνισχύσεων».

Αἱ παρ' ἐμοῦ αἰτηθεῖσαι ἐνισχύσεις διὰ τῶν Κων Ζαφειρίου, Πάσσαρη καὶ Μελά, συνίσταντο ἐκ δύο Λόχων Πεζικοῦ, ἐνὸς Λόχου Μηχανικοῦ, δύο Πεδινῶν Πυροβολαρχιῶν (τοῦ Ὀρειβατικοῦ Οὐλαμοῦ ὄντος μοι ἀχρήστου), καὶ ἐκ τῶν σχετικῶν βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν ἥτοι ἐφοδιασμοῦ Πυρομαχικῶν, ἐφοδιοπομπῆς καὶ Χειρουργείου.

Τὴν ἐσπέραν τῆς 18^{ης} Ὀκτωβρίου ἔλαβον τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 1484 Διαταγὴν τοῦ Κου Ἀρχηγοῦ, ἥς πιστὸν ἀντίγραφον παραθέτω.

Ἀριθ. 1484 Ἐν Ἄρτη τῇ 18^ῃ Ὀκτωβρίου 1912

Τὸ

Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ Ἡπείρου

Πρὸς

τὸν Κον Ταγματάρχην Σπηλιᾶδην

Χωρίον Λοῦδρον

Τίθεμεν ὑπὸ τὰς Διαταγὰς ὑμῶν τὸ 3^{ον} Τάγμα τοῦ 15^{ου} Συντάγματος, 2 πεδινὰς Πυροβολαρχίας, τὸ Σῶμα τοῦ Ὀπλαρχηγοῦ Μάνου, ἀποτελούμενον ἐκ 300 Κρητῶν Ἐθελοντῶν, ἀπόσπασμα Χειρουργείου καὶ ἐντελλόμεθα ὑμᾶς, ἅμα ὡς συγκεντρωθῇ ἢ ὡς ἄνω Δύναμις ὑπὸ τὰς διαταγὰς σας, νὰ προχωρήσητε καὶ καταλάβητε καταλλήλους πρὸς Πρέβεζαν θέσεις ἐπιτηρήσεως.

Αἱ κατὰ τῆς Πρεβέζης ἐπιχειρήσεις ἄρξονται ἀπὸ τῆς πρωΐας τοῦ Σαββάτου (20 τρεχ.) ὅποτε θέλει γίνῃ σύγχρονος προχώρησις τοῦ λοιποῦ Στρατεύματος πρὸς Βορρᾶν (πρὸς 5 Πηγᾶδια).

Ἄμα ὡς φθάσουν αἱ Πεδιναὶ Πυροβολαρχίαι, θέλετε διατάξῃ τὸν Οὐλαμὸν τοῦ Ὀρειβατικοῦ Πυροβολικοῦ ὃν ἔχετε ὑπὸ τὰς διαταγὰς σας, νὰ ἐπανεέλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν θέσιν του, προκειμένου περὶ ὅπλων γκρᾶ ἅτινα αἰτεῖτε ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ὑπάρχουσι διαθέσιμα. Ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Τμήματος Σώματος Ὑπολ. Μπότσαρη γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι οὗτος διετάχθη νὰ διαθέσῃ Τμήμα πρὸς Καμαρίναν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἄφ' ἐνὸς μὲν νὰ παρακωλύσῃ τὴν προσέλευσιν ἐνισχύσεων τοῦ ἀντιπάλου πρὸς Πρέβεζαν, ἄφ' ἑτέρου δέ, ὅπως κατὰ τὰς περιστάσεις δυνηθῇ νὰ συντρέξῃ ὑμᾶς. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ Σώματος Μπότσαρη θέλει καταλάβῃ θέσεις, στηριζούσας τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ Στρατεύματος τοῦ ἀριστεροῦ τομέως δηλαδὴ πρὸς Λέλοβα.

Ὁ Ἀρχηγὸς Στρατοῦ Ἡπείρου

Κ. Σαπουντζάκης

Εἰς Διαταγὴν τοῦ κου Ἀρχηγοῦ καὶ διαφόρων πληροφοριῶν κινήσεις τῶν Τσάμηδων καταδείκνουν τὴν πιθανὴν κίνησιν των πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν Πρεβέζῃ ἢ Ἰωαννίνοις ὁμοθρήσκων τους. Αἶτησα παρὰ τοῦ Ἀρχηγείου τὴν ἀποστολὴν ὅπλων πρὸς ἐξοπλισμὸν τοῦ τοπικοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ ὥστε διὰ τῶν ὅπλων καταστείλουν πᾶσαν κίνησιν τῶν Τσάμηδων. Διακαῆς ἦτο ὁ πόθος τῶν ἐλληνικῶν στοιχείων πρὸς ἐνίσχυσίν των δι' ὅπλων οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Παραμυθιάς καὶ τῶν Φιλιατῶν χωρίων, οἵτινες ἐλθόντες εἰς Λοῦδρον μὲ καθικέτευσαν πρὸς τοῦτο. Ἡ δὲ πρὸς ἀναστολὴν⁹ τῶν ὅπλων τούτων αἰτήσεις μου ἦτο κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον διάπυρος, καθ' ὅσον διὰ τοῦ ὀπλισμοῦ τῶν χωρικῶν θὰ ἐξουδετεροῦτο τελείως ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ ἐξέλθουν οἱ Τσάμηδες ὅπως τραπῶσι πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν Πρεβέζῃ ὁμοθρήσκων των, εἴτε τοῦ Κυρίου Στρατεύματος τῶν Ἰωαννίνων.

Ὅτι δὲ θὰ ἐξήρχοντο οἱ Τσάμηδες πρὸς Πρέβεξαν, ἐὰν δὲν ἐχορηγοῦντο πρὸς τοὺς χωρικοὺς ὅπλα, ἅτινα εὐτυχῶς ἔλαβον τὴν ἰδίαν νύκτα ἀποσταλλέντα μοι ὑπὸ τοῦ κου Φορέστη ἐξ Ἄρτης (800 γκρά) ἀποδεικνύετο καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πληροφοριῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπιστολῆς αὐτογράφου τοῦ Ἀρχιστρατήγου Ἐσάτ Πασᾶ, εὐρεθείσης ἐπὶ τινος χωρικοῦ κομίζοντος ταύτην κρυφίως εἰς Πρέβεξαν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπηνθύνετο πρὸς τὸν Φρούραρχον Πρεβέζης, τὸν ὁποῖον διέτασεν ὅπως ἀμυνθῇ ἐν τῇ πόλει μέχρις ἐσχάτων ἐξαντλῶν καὶ τὰ τελευταῖα πρὸς τοῦτο μέσα καὶ ἐφόδια καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήγγειλεν ὅτι ἐλήφθησαν σύντονα καὶ ὅλα τὰ μέσα πρὸς ἀποστολὴν ἐπικουριῶν καὶ ἐνισχύσεως διὰ (1500) περίπου Τσάμηδων.

Ἐπίσης γίνεται μνεῖα εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Κου Ἀρχηγοῦ καὶ περὶ Ἐθελοντικοῦ Σώματος Ἡπειρωτῶν. Τὸ Σῶμα τοῦτο δὲν ἦτο ἄλλο ἢ τὸ προαναφερθὲν ἤδη Σῶμα Ζαχαράκη ὅπερ εὐρὼν εἰς τὸ χωρίον Λοῦδρον ἀπέστειλα ἅμα τῇ ἐκεῖ ἀφίξει μοι εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Αποστόλων μετὰ τοῦ Οὐλάμοῦ Ἰππικοῦ ὅπως μοι χρησιμεύσῃ ὡς προκάλυψις καὶ πρόσκοπος.

Εὐτυχῶς ἡ (ἀκολουθήσασα) τὴν ὑπ' ἀριθ. 1484 Διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγείου συμπληρωματικὴ τοιαύτη, ἐτροποποιήσεν ἐν μέρει τὸ ζήτημα τῶν ἐνισχύσεων, διότι δὲν μοὶ ἀπεστέλλετο μὲν ὁ ζητηθεὶς Λόχος Μηχανικοῦ, ἐνισχύετο ὅμως τὸ μικτὸν Ἀπόσπασμα διὰ δύο εἰσέτι Λόχων Πεζικοῦ, οὓς ὡς προανέφερον εἶχον ἐπίσης ζητήσει. Ἡ Διαταγὴ αὕτη εἶχεν οὕτω:

Ἀριθ. 1488

Τὸ Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ Ἡπείρου

Πρὸς

Τὸν Διοικητὴν 15^{ου} Συντάγματος Ἀντι/ρχην Πολυμενᾶκον

Μοίραρχον Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ Ταγματάρχην Βλαχόπουλον Ν.

Ταγματάρχην Σπηλιαδην

⁹ Προφανῶς εννοεῖ ἀποστολὴν.

*Ἀρχηγὸν Ἐθελοντικοῦ Σώματος Κρητῶν Κ. Μᾶνον
Ἐπιμελητείαν Στρατοῦ Ἡπείρου
Διοικητὴν Μοίρας Συζυγαρχιῶν
Ἀρχιατρεῖον Στρατοῦ Ἡπείρου*

Τὸ 15^{ον} Σύνταγμα Πεζικοῦ σήμερον τὴν 6^{ην} μ.μ. θέλει ἀποστείλει εἰς χωρίον Λοῦρος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλιππιάδος-Πρεβέζης καὶ τοὺς ὑπολοίπους δύο Λόχους τοῦ 3^{ου} Τάγματος αὐτοῦ ὑπὸ τὸν Ταγματάρχην κ. Δούλην μετὰ τῶν μεταγωγικῶν μάχης καὶ τῶν τοῦ Σώματος αὐτοῦ, ὅπου θέλει λάβῃ διαταγὰς παρὰ τοῦ Ταγματάρχου κου Σπηλιάδου ἐπιφορτισθέντος νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς Πρέβεζαν.

Ἡ Μοῖρα Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ θέλει διατάξῃ δύο Πεδινὰς Πυροβολαρχίας ὅπως σήμερον τὴν 6^{ην} μ.μ. ἐκκινήσῃ ἀπὸ Χανόπουλον διὰ χωρίον Λοῦρος πρὸς τὸν αὐτὸν ὡς ἄνω σκοπὸν.

Ἐπίσης τὸ Σῶμα τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Ἐθελοντικοῦ Σώματος Κρητῶν κ. Μάνου δέον νὰ εὐρεθῇ εἰς Χανόπουλον τὴν 6^{ην} μ.μ. τῆς σήμερον ὅποτε θὰ ἀναχωρήσωσιν αἱ δύο προαναφερθεῖσαι Πεδινὰς Πυροβολαρχίαι. (Τὸ Σῶμα τοῦτο θὰ ἀναχωρήσῃ αὔριον τὴν 5^{ην} πρωϊνὴν ὥραν, ἀφοῦ διανυκτερεύσῃ εἰς Φιλιππιάδα πρὸς τὸ χωρίον Λοῦρος, ὅπου θέλει συνενωθῇ μετὰ τοῦ Σώματος κ. Σπηλιάδου διὰ τὴν περαιτέρω ἐνέργειαν).

Ἡ Ἐπιμελητεία θέλει μεριμνήσῃ δι' ἐκτάκτου ἐφοδιοπομπῆς περὶ τῆς τροφοδοσίας τοῦ ὡς ἄνω σχηματιζομένου Ἀποσπάσματος ὅπερ πρόκειται νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς Πρέβεζαν.

Πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἐφοδιοπομπῆς ταύτης, δέον ὁ ἡγήτωρ τῆς ἐφοδιοπομπῆς τοῦ Στρατοῦ Ἡπείρου νὰ σχηματίσῃ ἐκ τοῦ ὑπὸ τὰς Διαταγὰς του προσωπικοῦ ἀπόσπασμα ἐξ εἴκοσι ἀνδρῶν τελείως ὀπλισμένων ὑπὸ τὰς Διαταγὰς Ἀξιωματικοῦ, ὅπερ δέον νὰ παρακολουθῇ τὴν κίνησιν τῆς ἐφοδιοπομπῆς ταύτης ἀνεξαρτήτως τῶν ἡμιονηγῶν.

Ὁ Ἀρχίατρος θέλει διατάξῃ ἀπόσπασμα Χειρουργείου νὰ παρακολουθῇ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο τοῦ Χειρουργείου σήμερον τὴν 6^{ην} μ.μ. νὰ ἦ εἰς Χανόπουλον, ἵνα ἀκολουθήσῃ τὰς δύο Πεδινὰς Πυροβολαρχίας μετὰ βασιν εἰς Λοῦρον, ὅπου τεθήσεται ὑπὸ τὰς Διαταγὰς τοῦ Ταγματάρχου κ. Σπηλιάδου.

Ὁ Διοικητὴς τῆς Μοίρας Συζυγαρχιῶν Πυρομαχικῶν διὰ συνδέσμων πρὸς τὸν Διοικητὴν τοῦ Ἀποσπάσματος Ταγματάρχην Σπηλιάδην, ἀνελλειπῶς θὰ φροντίζῃ πρὸς ἀναχωρηγίαν πυρομαχικῶν.

*Ἄρτα τῇ 18^ῃ Οκτωβρίου 1912
Ὁ Ἀρχηγός
Ἀντιστράτηγος Σαπουντζάκης*

Σημείωσις

Εἰς Φιλιππιάδα ἢ Διλοχία τοῦ 15^{ου} Συντάγματος θέλει ἀναμείνη τὰς Πεδινὰς Πυροβολαρχίας, αἵτινες ἀφικθήσονται εἰς Χανόπουλον. Ἄμα τῇ συνενώσει των, θέλουσι ἀπὸ κοινοῦ ἀναχωρήσῃ ἀμέσως διὰ χωρίον Λοῦρος ὅπου θὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ Ταγματάρχου κ. Σπηλιάδου.

Ὁ Διοικητὴς τῆς Μοίρας Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ δὲν θέλει παρακολουθήσῃ τὴν κίνησιν.

Κ.Δ.Α. Ἰωάννου

Ἐπιτελάρχης

Διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀντιγραφῆς

Ἄρτα ἀθήμερον

Ὁ Διεκπεραιωτὴς Κ. Παπαδημητρίου (Ἔφ. Ἀνθ/γός)

Περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 18^{ης} πρὸς τὴν 19^{ην} Ὀκτωβρίου ἀφίκοντο εἰς Λοῦρον οἱ δύο Λόχοι τοῦ 3^{ου} Τάγματος, αἱ δύο Πεδιναὶ Πυροβολαρχίαι, ἓν τμήμα Χειρουργείου καὶ ἕτερον τμήμα Συζυγαρχίας πυρομαχικῶν.

Τὴν πρωΐαν τῆς 19^{ης} μοὶ ἐκοινοποιήθη τὸ πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Δυτικῆς Μοίρας τοῦ Στόλου μας τηλεγράφημα τοῦ Ἀρχηγοῦ Στρατοῦ Ἠπείρου, ἔχον ὥς ἔπεται.

«Μεθαύριον, Σάββατον πρωΐαν, μικτὸν ἀπόσπασμα ὑπὸ τὴν Διοίκησιν τοῦ Ταγματάρχου τοῦ Μηχανικοῦ Σπηλιάδου Π. ἐπιτεθήσεται κατὰ τῆς Νικοπόλεως κατεχομένης ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Παρακαλῶ ὑποστηρίζετε ἐπιχειρήσιν ταύτην, ἐνεργοῦντες κατὰ Νικοπόλεως. Ἐν περιπτώσει δὲ προσπελάσεως μέχρι Πρεβέζης, θέλετε συντρέξῃ ἐνεργοῦντες καὶ κατ' αὐτῆς. Ἡ ἐνέργεια ὑμῶν δέον νὰ ᾖ σύμπραξις ἄμεσος μετὰ τοῦ Πυροβολικοῦ τοῦ Ἀποσπάσματος.

Προσπαθήσατε νὰ συνεννοηθῇτε μὲ τὸν Ταγματάρχην Σπηλιάδην συνδεόμενος μετ' αὐτοῦ.

Τὸ Ἀπόσπασμα ἀποτελεῖται ἐκ 1300 περίπου ἀνδρῶν Πεζικοῦ ἐν οἷς 300 ἐθελονταὶ Κρητὲς ὑπὸ Μάνον, ἐκ δύο Πεδινῶν Πυροβολαρχιῶν καὶ τῶν βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν.

Ἄρτα τῇ 18^ῃ Ὀκτωβρίου 1912

Ὁ Ἀρχηγὸς Στρατοῦ Ἠπείρου

Ἀντιστράτηγος Σαπουντζάκης»

Ὁμοία διαταγὴ ἐστάλη καὶ εἰς τὸν Ἀρχικυβερνήτην Μακᾶν

Περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 19^{ης} ἀφίκετο εἰς Λοῦρον καὶ τὸ ὑπὸ τὸν Μάνον ἔθελοντικὸν Σῶμα τῶν Κρητῶν.

Ὀλίγον πρὸ τῆς ἀφίξεώς του εἶχον ἐκδώσει καὶ κοινοποιήσει πρὸς τὰ ὑπ' ἐμὲ Σώματα καὶ Ὑπηρεσίας τὴν κάτωθι Διαταγὴν.

Πρὸς τὸ Μικτὸν Ἀπόσπασμα Πρεβέζης

1) Σήμερον τὴν 3^{ην} καὶ ½ ὥραν μ.μ. ἀκριβῶς θέλει ἐκκινήσῃ διευθυνόμενον πρὸς Πρέβεζαν μὲ τάξιν πορείας τὸ 3^{ον} Τάγμα μετὰ τῶν εἰς αὐτὸ προσκεκολλημένων 7^{ων} Λόχου καὶ τῶν Οὐλαμῶν Ἐθνοφρουρῶν καὶ Ἐμπέδων.

2) Ἡ φάλαγξ αὕτη θέλει καταυλισθῇ παρὰ τὴν ἀμαξητὴν ὁδὸν ἣν θὰ ἀκολουθήσῃ, λαμβάνουσα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα τῆς ἀσφαλείας ἐπὶ τῆς Νοτίως τῆς Μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων λοφοσειρᾶς καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Μονῆς ταύτης 2 περίπου χιλιομέτρων.

3) Τὸ Ἐθελοντικὸν Σῶμα Κρητῶν θὰ ἀναχωρήσῃ ἐντεῦθεν τὴν 4^{ην} μ.μ. ἀκριβῶς μὲ κατεύθυνσιν τὸν Νότον, ἀκολουθοῦν τὴν παλαιὰν ὁδὸν Πρεβέζης-Φιλιππιάδος, ἣτις βαίνει παραλλήλως σχεδὸν καὶ Δυτικῶς τῆς κυρίας ἀμαξητῆς ὁδοῦ Πρεβέζης-Ιωαννίνων. Τὸ Σῶμα τοῦτο θὰ καταυλισθῇ παρὰ τὴν ὁδὸν ἣν πρόκειται νὰ ἀκολουθήσῃ καὶ εἰς τὸ αὐτὸ μὲ τὴν φάλαγγα τοῦ Πεζικοῦ ὕψος.

4) Τὸ Ἐθελοντικὸν Σῶμα Ἑπειρωτῶν, ὅπερ μέχρι σήμερον παραμένει εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, θὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Μονῆς τὴν 4^{ην} ἐπίσης ὥραν μ.μ. καὶ θὰ προχωρήσῃ μέχρι τοῦ Νοτίως καὶ ὥραν ἀπέχοντος τῆς Μονῆς χωρίου Κανάλι, ἔνθα θὰ διανυκτερεύσῃ. Τὸ περίξ τοῦ χωρίου τούτου ἔδαφος ἐξερευνηθὲν ὑπὸ τοῦ ἵππικοῦ μας καὶ σήμερον εὐρέθη τελείως ἀπηλλαγμένον ἐχθρικής τιнос ἐγκαταστάσεως ἢ παρουσίας. Τὸ Σῶμα τοῦτο θέλει ἐξασφαλίσῃ προπορευόμενον τμήμα τοῦ Οὐλαμοῦ Ἱππικοῦ μου.

Χάριν πληρεστέρων ὁδηγιῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀποστολὴν καὶ ἐνέργειάν του, προσκολλῶ εἰς τὸ Ἑπειρωτικὸν Σῶμα τὸν παρ' ἐμοὶ ἀπεσπασμένον Ἀνθ'γὸν Χοιδὰν δι' οὗ θὰ συνδέομαι μετ' αὐτοῦ.

5) Ἡ Μοῖρα Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ τοῦ Ἀποσπάσματος θὰ ἐκκινήσῃ τὴν 4^{ην} καὶ 15' μ.μ. διὰ τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, παρὰ τὴν ὁποίαν καὶ πρὸς τὴν Δυτικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου τῆς θέλει καταυλισθῇ.

6) Τὸ Χειρουργεῖον ἐκκινοῦν τὴν 4^{ην} καὶ 30' θέλει διανυκτερρεύσῃ εἰς τὸ ὕψος τῆς Μονῆς πλησίον τῆς ἀμαξητῆς ὁδοῦ.

7) Ἡ Συζυγαρχία Πυρομαχικῶν θὰ ἀναχωρήσῃ τὴν 5^{ην} πρωϊνὴν τῆς αὔριον θέλει δὲ σταθμεύσῃ παρὰ τὴν ἀμαξητὴν ὁδὸν καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ 11^{ον} χιλιόμετρον ἀπὸ τοῦ χωρίου Λοῦρος.

8) Ἡ Ἐφοδιοπομπὴ ἐκκινούσα τὴν αὐτὴν ἐπίσης ὥραν (5^{ην} πρωϊνὴν), θὰ μεταβῇ εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἔνθα θὰ παραμένῃ μέχρι νεωτέρας μου Διαταγῆς.

Ἐν χωρίῳ Λοῦρος τῇ 19^ῃ Ὀκτωβρίου 1912.

ὁ Διοικητὴς τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπασματος

Π. Σπηλιάδης

Δυστυχῶς μετὰ τὴν κοινοποίησιν τῆς ἀνωτέρω Διαταγῆς φθάσαν ἐξ Ἀρτης τὸ ὑπὸ τὸν Μάνον Ἐθελοντικὸν Σῶμα Κρητῶν, μικροῦ δεῖν νὰ ἀνατρέψῃ ὅλας τὰς προπαρασκευὰς καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιχείρησιν διὰ τῆς διαγωγῆς του καὶ τῶν ἀταξιῶν εἰς ἃς προέβη εὐθὺς ἅμα τῇ ἐμφανίσει του εἰς τὸ χωρίον. Διότι πλὴν τῶν ἀσκόπων τυφεκοβολισμῶν του ἤρξατο ἀληθοῦς καὶ ἀγρίας λεηλασίας τῶν πάντων. Ἐκαστος ἐκ τῶν νεαρωτάτων κυρίως ἀνδρῶν τοῦ Σώματος τούτου ἐξήρχετο ἐκ τινος αὐλῆς ἢ οἰκίας ἐφοδιασμένοι μὲ μίαν ὄρνιθα ἢ χοιρίδιον ἢ ἄμνόν. Ἄλλοι πάλιν καθ' ὁμίλους ἐλεηλάτουν τὸ παντοπωλεῖον τοῦ χωρίου, εἰς ἐπίμετρον δὲ ἐσκόρπιζον τὰ διάφορα πρὸς πώλησιν ὑλικά του καὶ ἔχνον τὸν οἶνον του ὃν δὲν ἠδύναντο νὰ συμπαραλάβωσιν εἰς δοχεῖα ἢ καὶ νὰ πῶσιν.

Εὐθὺς ἅμα εἶδον τὴν ἀγρίαν ταύτην ὁρδὴν, τοσοῦτον κατεπλάγην ὥστε ἀπεφάσισα νὰ ἀναβάλω τὴν ἐπιχείρησιν καὶ νὰ ἀναφέρω εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον συγχρόνως, ὅτι ὑπὸ τοιούτους ὅρους καὶ μὲ τοιαύτας ἐνισχύσεις τὰς ὁποίας οὐδόλως ἐζήτησα, δὲν ἐθεώρουν φρόνιμον νὰ ἀρχίσω τὴν ἐπιχείρησιν κατὰ Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης.

Περὶ σσότερον ὅμως ὅλων κατάπληξιν μοὶ ἐπροξένει ἡ ἀφέλεια ἢ μᾶλλον ἡ χαρακτηριστικὴ ἀπάθεια μεθ' ἧς ἐθεάτο τὰς βανδαλικὰς ἀταξίας τῶν ἀνδρῶν τοῦ Σώματος τούτου, αὐτὸς ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Μάνος, ὅστις εἰς ἐπίμετρον ὅλων, ὅταν τὸν ἠρώτησα ἂν τοιαύτην διαγωγὴν θὰ ἐτήρουν οἱ ἄνδρες καὶ ἐν Πρεβέζῃ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν θὰ περιήρχετο αὕτη εἰς χεῖρας μας, μοὶ ἀπήντησεν. «Βεβαίως διότι δὲν ὑπόσχεται ὅτι δύνανται νὰ γίνωσι καλλίτεροι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, ἐκτὸς ἐὰν συνέβαινε κανὲν θαῦμα».

Συνέταξα λοιπὸν τὴν πρὸς τὸν κ. Ἀρχηγὸν ἀναφορὰν μου. Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν παρέδιδον ταύτην εἰς ἔφιππον ἀγγελιαφόρον ὅπως τὴν μεταφέρῃ εἰς Ἀρταν, κατέφθανον εἰς τὸ χωρίον ἐφ' ἀμάξης οἱ κύριοι Ἀλ. Καραπάνος καὶ Ἀν. Σαχτούρης τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Ἀρχηγείου καὶ οἱ Ἱλαρχος Γαβριελάκης καὶ Ἀνθ/ρχος Μελὰς Γ. Οἱ δύο πρῶτοι ἤρχοντο ὅπως παρακολουθήσωσιν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐπιχείρησιν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ὅπως χρησιμεύσωσιν ὁ μὲν ὡς Ἐπιτελὴς μου, ὁ δὲ ὡς Ὑπασπιστὴς μου.

Μαθόντες οὗτοι τὰ λαβόντα χώραν καὶ τὴν ἐκ τούτων ὁργὴν καὶ ἀπόφασίν μου ἤνωσαν τὰς παρακλήσεις των μετὰ τοῦ κ. Μάνου καὶ τινων, ὄντως παντὸς ἐπαίνου ἀξίων Ὁπλαρχηγῶν τοῦ Σώματος τῶν Κρητῶν, οἵτινες καὶ κυρίως συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ μεταβάλω γνώμην καὶ νὰ ἀνακαλέσω τὸν ἀγγελιαφόρον κομιστὴν τῆς ὡς ἄνω ἀναφορᾶς μου πρὸς τὸ Ἀρχηγεῖον.

Ἐν τούτοις συναθροίσας ὅλους τοὺς ἄνδρας τοῦ Σώματος τούτου περὶ ἐμέ, ἀφ' οὗ τοῖς ἀνέγνωσα τὴν ἀναφορὰν μου ταύτην δι' ἧς καθίστων γνωστὸν εἰς τὸν Κον Ἀρχηγόν ὅτι ἤμην ἠναγκασμένος νὰ ἀναβάλω τὴν κατὰ Πρεβέζης ἐπιχείρησιν ἔνεκα τῆς ἐπαισχύντου διαγωγῆς πολλῶν ἐκ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Σώματος των. Τοῖς παρέστησα δι' ὀλίγων πόσου κακοῦ πρόξενοι γίνονται διὰ τῶν παρεκτροπῶν τούτων τὰς ὁποίας πικρότατα ἔψεξα καὶ ἐκαυτηρίασα.

Παρήνεσα δὲ ἐν τέλει τοὺς φρονιμωτέρους ἐξ αὐτῶν, ὅπως ὄχι μόνον πα-

ρεμποδίσωσιν ἐν τῷ μέλλοντι πᾶσαν ὁμοίαν φύσεως ἀταξίαν ἀλλὰ καὶ τιμωρῶσιν εἰ δυνατόν τοὺς μᾶλλον ἀτιθάσους τοὺς μὴ ἐννοοῦντας νὰ συνετίζωνται μὲ λόγους.

Τοῦτο μοὶ τὸ ὑπεσχέθησαν πολλοὶ καὶ κυρίως οἱ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἄριστοι Ὀπλάρχηγοὶ των Μαλινδρέτος καὶ Κόκκινος οἵτινες μοὶ ἐδήλωσαν ὅτι θὰ ἐφό-νευον ἀφθορεῖ ἐκεῖνον ὅστις θὰ συνετέλῃ ὅπωςδῆποτε πρὸς ζημίαν τῆς επιχειρήσεως.

Μετὰ τοῦτο, ἀφοῦ τελείως ἀποκατεστάθῃ ἡ τάξις μεταβάντος ἐκάστου εἰς τὸ Σῶμα του, ἐκάλεσα τοὺς Διοικητὰς τῶν διαφόρων Σωμάτων εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσα συμπληρωματικὰς τινὰς ὁδηγίας περὶ τῆς ὥρας ἐκκινήσεως τῆς ὁδοῦ ἣν θὰ ἡκολούθει ἕκαστον τῆς ἐν πορείᾳ τάξεως καὶ τῆς θέσεως τοῦ καταυλισμοῦ του καὶ τοὺς διέταξα ὅπως ἐτοιμάσωσι τὰ Σώματά των διὰ τὴν ἀναχώρησίν των.

Ἐπιβλέψας καὶ αὐτοπροσώπως τὴν ἐκκίνησιν ἐκάστου Σώματος, ἀνεχώρησα καὶ ἐγὼ ἐκ τοῦ χωρίου μετὰ τῶν ὑπασπιστῶν κ. Γαβριελάκη καὶ Μελλά.

Ἄμα ἔφθασα εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων συντάξα καὶ ἐκοινοποίησα τὴν κάτωθι Διαταγὴν τῆς κατὰ Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης ἐνεργείας τοῦ ὑπ' ἐμὲ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος.

Πρὸς

Τὸ Μικτὸν Ἀπόσπασμα Πρεβέζης

Ἡ ἐκκίνησις τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος ἐκ τῶν θέσεων εἰς ἃς εὐρίσκεται ἤδη κατηυλισμένον κατὰ Σώματα, γενήσεται τὴν πρωΐαν τῆς αὔριον, κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν καὶ τάξιν.

1^{ον}) Τὸ 3^{ον} Τάγμα τοῦ 15^{ου} Συν/τος μετὰ τῶν εἰς αὐτὸ προσκεκολλημένων 7^{ου} Λόχου τοῦ 2^{ου} Τάγματος καὶ τῶν Οὐλαμῶν Ἐμπέδων καὶ Ἐθνοφρουρῶν, θὰ ἐκκινήσῃ ἐν τάξει πορείας τὴν 5^{ην} ὥραν καὶ 30' τῆς πρωΐας ἀκριβῶς.

2^{ον}) Τὸ ὑπὸ τὸν κ. Μάνον Ἐθελοντικὸν Σῶμα τῶν Κρητῶν θὰ ἐκκινήσῃ τὴν αὐτὴν ὥς ἄνω ὥραν θὰ βαδίσῃ δὲ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἣν σήμερον τὸ ἐσπέρας ἡκολούθησεν.

Ὁ Οὐλαμὸς τοῦ Ἱππικοῦ θέλει ἀποσπάσῃ τμῆμα του ἐκ 5 ἱππέων ὑπὸ ὑπαξιωματικὸν ὅπως ἐγκαίρως εὐρίσκεται εἰς τὸν καταυλισμὸν τοῦ Σώματος τούτου ἵνα προπορευθῇ τὴν πρωΐαν πρὸς μείζονα ἀσφάλειάν του.

3^{ον}) Τὸ ὑπὸ τὸν Ὀπλάρχην Ζαχαράκη Ἐθελοντικὸν Σῶμα τῶν Ἑπειρωτῶν θὰ ἐκκινήσῃ ἀπὸ τοῦ χωρίου Κανάλι εἰς τὸ ὅποιον πρόκειται νὰ διανυκτερεύσῃ ἅμα ὡς πληροφορηθεῖ ὅτι αἱ δύο Φάλαγγες τοῦ Πεζικοῦ καὶ τοῦ Σώματος τῶν Κρητῶν αἵτινες θὰ προχωρήσωσιν ἐπὶ τῶν Δυτικῶς τούτου ὁδῶν ἔφθασαν εἰς τὸ ὕψος τοῦ καταυλισμοῦ του. Ὅπως δὲ πληροφορηθῇ τοῦτο ἀσφαλῶς δέον νὰ ἀποστείλῃ εἰς καταλλήλους θέσεις συνδέσμους οἵτινες ἐγκαίρως θὰ τὸν εἰδοποιήσωσι περὶ τούτου.

4^{ov}) Ἡ Μοίρα Πυροβολικοῦ δέον νὰ ἐκκινήσῃ τὴν 5^{ην} ὥραν καὶ 40' τῆς πρωΐας καὶ θὰ ἀκολουθήσωσιν ἐξ ἀποστάσεως 400-800 μέτρων τὴν οὐρὰν τῆς Φάλαγγος τοῦ Πεζικοῦ.

5^{ov}) Τὸ Χειρουργεῖον θὰ ἀκολουθήσῃ τὸ Πυροβολικὸν ἐκκινοῦν τὴν 6^{ην} ὥραν τῆς πρωΐας. Θὰ σταθμεύσῃ δὲ παρὰ τὸ ἐξωκλήσιον τοῦ Αγ. Νικολάου, ἐκλέγον θέσιν κατάλληλον παρὰ τὴν κυρίαν ἀμαξητὴν οδόν.

6^{ov}) Ἡ Συζυγαρχία Πυρομαχικῶν θὰ παραμείνῃ εἰς τὴν θέσιν ἣν διὰ τῆς χθεσινῆς Διαταγῆς μου ὥρισα αὐτῇ δηλαδὴ παρὰ τὸ χωρίον Φλάμπουρον πλησίον τῆς ὁδοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 11 χιλιομέτρων ἀπὸ τὸ χωρίον Λοῦδρον.

7^{ov}) Ἐπίσης ἡ Ἐφοδιοπομπὴ θὰ παραμείνῃ μέχρι νεωτέρας Διαταγῆς μου εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

8^{ov}) Ἡ Φάλαγξ τοῦ Πεζικοῦ θέλει λάβῃ τὰς ἀναγκαίας καὶ ἀναλόγους πρὸς τὴν κατάστασιν διατάξεις εὐθὺς ὡς ἤθελεν εἰδοποιηθῇ παρὰ τῶν Ἀνιχνευτῶν του καὶ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς του. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ Ἐμπροσθοφυλακὴ του θέλει σταματήσῃ ἅμα φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον ἔνθα κάμπτουςα πρὸς Ἀνατολὰς ἡ ὁδὸς ἀφήνει πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς τὰ πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Νικοπόλεως τελευταῖα ὑψώματα ἅτινα δέον νὰ καταλάβῃ διὰ διαφόρων τμημάτων της. Τὸ κύριον Σῶμα εἰδοποιούμενον ἐκαίρως διὰ τῶν συνδέσμων θέλει ἐπίσης ἀλλάξῃ κατεῦθυσιν πρὸς Ἀνατολὰς τῆς ὁδοῦ καὶ καταλάβῃ τὰ ὑπερκείμενα ταύτης ὡς καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Νικοπόλεως ὑψώματα, Φλάμπουρον.

9^{ov}) Θὰ εὐρίσκομαι κατὰ τε τὴν πορείαν ὡς καὶ κατὰ τὴν πρώτην στάσιν τῆς ἔναντι τῶν ἐχθρικῶν θέσεων ἀφίξεως τῆς Φάλαγγος τοῦ Πεζικοῦ ὀλίγα βήματα πρὸ τοῦ Κυρίου Σώματος τῆς ἀνωτέρω Φάλαγγος.

10^{ov}) Ἡ Μοίρα τοῦ Πυροβολικοῦ ἀκολουθοῦσα τὴν οὐρὰν τῆς φάλαγγος τοῦ Πεζικοῦ, θὰ εἰδοποιηθῇ εγκαίρως παρ' ἐμοῦ περὶ τοῦ σημείου ἐφ' ὃ δέον νὰ ἀλλάξῃ ἐπίσης κατεῦθυσιν Ἀνατολικῶς πρὸς τὰ προρρηθέντα ὑψώματα, ὅπως τεθῇ πρὸς πυροβόλησιν.

Ἡ ἐκλογὴ τῶν πρὸς τοῦτο θέσεων τῶν Πυροβολαρχιῶν γενήσεται ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ τῆς Μοίρας ὅστις πρὸς τοῦτο δέον ἐγκαίρως νὰ προπορευθῇ.

11^{ov}) Τό τε Πεζικὸν ὡς καὶ τὰ Ἐθελοντικὰ Σώματα Κρητῶν καὶ Ἡπειρωτῶν δὲν θέλουσι σοβαρῶς ἐμπλακῇ εἰς τὸν ἀγῶνα παρασυρόμενα ἐκ τοῦ προκαταρκτικοῦ τυφεκοβολισμοῦ τῶν ἀνιχνευτῶν των μετὰ προκεχωρημένων τμημάτων τοῦ ἀντιπάλου, πρὸ τῆς κρίσεως τῆς πάλης τοῦ Πυροβολικοῦ ἡμῶν μετὰ τοῦ Πυροβολικοῦ τοῦ ἐχθροῦ.

Κατὰ τὴν διάρκειαν ταύτης οὐδὲν τμῆμα θέλει προχωρήσῃ ἄνευ εἰδικῆς πρὸς τοῦτο ἐκ μέρους μου ἐντολῆς καὶ κατευθύνσεως.

12^{ov}) Τὰ προπορευόμενα τῶν διαφόρων Φαλάγγων τμήματα τοῦ Ἱππικοῦ εὐθὺς ἅμα τῇ συναντήσῃ των μετὰ τῶν προκεχωρημένων τμημάτων τοῦ ἐχθροῦ, θέλουσι ἀφήσῃ τὸ πεδῖον ἐλεύθερον εἰς τὰ ἡμέτερα Τμήματα Πεζικοῦ, συγκρατούμενα πλησίον μου.

Ἐν Μονῇ Ἀγίων Ἀποστόλων τῇ 19^ῃ Οκτωβρίου 1912

ὁ Διοικητὴς τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπασματος

Π. Σπηλιάδης

Ταγματάρχης

Πλὴν τῆς ἀνωτέρω διαταγῆς, εἶχον δώσει ἐν καιρῷ καὶ προφορικῶς εἰς τοὺς ὡς πρὸς τὴν ἐν τῇ μάχῃ τάξιν, τὴν ἀποστολὴν καὶ τὸν τρόπον ἐνεργείας ἐκάστου.

Οὕτω τὸ μὲν Πεζικὸν πλησίον τοῦ ὁποίου θὰ ἰστάμην κατὰ τὴν μάχην θὰ ἐπετίθετο κατὰ τοῦ δεξιοῦ τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως, μὲ τὸ ἀριστερὸν του παρὰ ἀκτὴν τοῦ Ἀμβρακικοῦ Κόλπου.

Τὸ Ἐθελοντικὸν Σῶμα τῶν Κρητῶν θὰ ἐνήργει κατὰ τοῦ κέντρου τοῦ ἐχθροῦ (μέσον περίπου τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Νικοπόλεως).

Τὸ δὲ Ἡπειρωτικὸν Σῶμα θὰ κατήρχετο ἐκ τοῦ ἄκρου δεξιοῦ (παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν) ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ τῶν ἐχθρικών θέσεων αἵτινες ἐστηρίζοντο εἰς τὸ ἐπὶ τῆς θέσεως Μύτικα Πυροβολεῖον.

Θέσεις κατεχόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ

Ι^{ον}) Τὸ ἐχθρικὸν Πυροβολικὸν ὅπερ εἶχεν προορισθῇ, ὅπως ἀμυνθῇ κατὰ πάσης ἐναντίον τῆς Πρεβέζης ἐπιθέσεως ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων πυροβόλων Κρούπ τῶν 8,7 βολῆς ἐπιταχυνθείσης.

Δύο τῶν πυροβόλων τούτων ἦσαν τοποθετημένα ἐν πυροβολεῖῳ κειμένῳ νοτιώτερον ὀλίγον τῶν ἐρειπίων τῆς Νικοπόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 200 μέτρων ἀπὸ τῆς ἀμαξητῆς ὁδοῦ.

Τὰ δύο δὲ ἄλλα πυροβόλα εὐρίσκοντο τὸ μὲν εἰς τὸ παρὰ τὴν θέσιν Μύτικα καὶ ἀνατολικῶς τοῦ κεντρικοῦ πυροβολείου, τὸ δὲ Δυτικῶς τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 400 περίπου μέτρων ἀπέχον αὐτοῦ.

Αἱ Πεζικαὶ δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ αἵτινες κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμοὺς θὰ ἀνήρχοντο εἰς 1000 περίπου ἄνδρας ἦσαν τοποθετημέναι κλιμακιδὸν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ στενωτέρου λαιμοῦ τοῦ Ἰσθμοῦ. Μικρὰ τμήματα τούτων εἶχον προωθηθῇ μέχρι τῶν ὑψωμάτων τοῦ Φλαμπούρου.

Αἱ κυριώτεραι ὅμως δυνάμεις ἐκαλύπτοντο ὅπισθεν προχείρων χαρακωμάτων καὶ κυρίως ὅπισθεν τῶν ἐρειπίων ἀποτελούντων ἰσχυρωτάτας θέσεις ἀμύνης.

Ἐκ τῶν θέσεων τούτων καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν ἐκ τῶν προτέρων ἀναγνωρίσεών μου γνωστῶν ἔδει νὰ ἐκτοπίσω τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσω ὅπως εἰσέλθῃ εἰς τὴν διὰ χάνδακος καὶ διὰ παλαιᾶς μὲν κατασκευῆς ἰσχυροτάτου ὅμως περιτειχίσματος περιβαλλομένων.

Τὰ παρὰ τὴν πόλιν Πυροβολεῖα κυρίως κατεσκευασμένα διὰ τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἀμυναν τῆς θέσεως εἶχον ὅλα τὰ Πυροβόλα τῶν ἐστραμμένα πρὸς τὴν θάλασσαν, ἦτο δὲ διὰ τοῦτο δυσκολώτατον ἂν ὅχι ἀδύνατον νὰ στραφῶσι πρὸς

τὴν ξηρὰν καὶ νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐναντίον μας.

Εἶχον δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου συλλέξει ὅταν εὐρισκόμενην εἰς Φιλιππιάδα ἀσφαλεῖς πληροφορίας.

Τὰ Πυροβόλα ταῦτα, μεγάλης ὀλκῆς κατὰ τὸ πλεῖστον (0,17-0,21) ἀνήρχοντο εἰς 17 τὸν ἀριθμόν.

Μάχη

Δυστυχῶς ἔνεκα τῆς ἀθλιότητος τοῦ καιροῦ, τῶν Στρατευμάτων διελθόντων ὁλόκληρον τὴν νύκτα ὑπὸ ἀδιάκοπον καὶ ραγδαίαν βροχὴν ἣτις ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 8^{ης} πρωινῆς, ἐπῆλθε βραδύτης κατὰ τὴν ἐκκινήσιν τῆς Φάλαγγος τοῦ Πεζικοῦ ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν. Ἐνεκα τῆς βραδύτητος αὐτῆς ἢ εἰς τὰς θέσεις τὰς ὁποίας ἔπρεπεν αἰφνιδιαστικῶς νὰ καταλάβωμεν ἀφίξις μας ἐγένετο μίαν ὥραν βραδύτερον τῆς ὑπολογισθείσης, ἥτοι κατὰ τὴν 7^{ην} ὥραν καὶ 30' τῆς πρωῒας ὁπότε μεθ' ὅλην τὴν κακοκαιρίαν καὶ τὴν ὀμίχλην ἦτο ἀρκετὸν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὥστε νὰ γίνῃ κατὰφανῆς ἡ κίνησίς μας καὶ κυρίως ἡ τῆς Φάλαγγος τοῦ Πεζικοῦ καθ' ὃ ὁδευούσης ἐπὶ τῆς ἀμαξητῆς ἣτις ἦτο εἰς πολλὰ τῆς σημεῖα κυρίως ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὁρατή.

Δὲν ἐπέτυχε λοιπὸν ὁ πρῶτος σκοπὸς μου ὅπως μὴ ἐννοήσῃ ὁ ἐχθρὸς τὴν παρ' ἡμῶν κατάληψιν τῶν πρὸ τῶν θέσεών του λοφοσειρῶν καὶ ἀντερρεισμάτων τοῦ Φλάμπορου. Πρὶν ἢ δὲ φθάσῃ ἡ Φάλαγξ τοῦ Πεζικοῦ αὐτὰς ἤρξαντο τὰ ἐχθρικά Πυροβολεῖα τοῦ ἐναντίον ἡμῶν πυρός.

Πλὴν τούτων καὶ τὰ προκεχωρημένα τμήματα τῶν ἀνιχνευτῶν καὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς ἡμῶν ἐδέχθησαν πυρὰ Πεζικοῦ, ἐκ Τμημάτων ἐχθρικοῦ Πεζικοῦ ἅτινα εἶχον καταλάβει διὰ προωθήσεως τὰ ὡς προρρηθέντα ὑψώματα.

Εἰς ἐπίμετρον τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἄλλος ἀπροσδόκητος ἐχθρὸς ἔδειξε τὴν παρουσίαν του ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ μας, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐξ ἐγγυτάτης δὲ ἀποστάσεως. Δύο δηλαδὴ ἐχθρικαὶ βενζινάκατοι αἵτινες φαίνεται ἐπεριπόλουν παρὰ τὴν ἀκτὴν ἀφ' ἧς ἐπετήρουν καὶ τὴν ἀμαξητὴν ἀντελήφθησαν τὴν Φάλαγγα τοῦ Πεζικοῦ, ἤρχισαν βάλουσαι διὰ μικροῦ διαμετρήματος πυροβόλων (0,037) πλευρικῶς κατ' αὐτῆς.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπέφερεν ὥς ἦτο ἐπόμενον ἀρκετὴν σύγχισιν. Εὐτυχῶς τὰ πυρὰ τῶν βενζινακάτων οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα ἀποτελέσματα ἐπέφερον πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν πρώτην σύγχισιν πάντες ἀντελήφθησαν.

Ἐπαυσαν ἄλλωστε ταχέως τὰ πυρὰ των τραπεῖσαι ὀλοταχῶς πρὸς τὰ ὀπίσω, διότι σπεύσας εἰς τὸ Πυροβολικὸν διέταξα τὸ 1^{ον} καὶ 2^{ον} Πυροβόλον τῆς Φάλαγγος του ὅπως τεθῇ πρὸς πυροβόλησιν ἐκ τῆς θέσεως εἰς ἣν εὐρίσκετο καὶ νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ὀλίγον ὀπισθοδρομοῦντα τὰ λοιπά. Πράγματι, τὰ ἀποτελέσματα τῶν ὀλίγων βολῶν τῶν Πυροβόλων τούτων ὑπῆρξαν καταφανῆ, διότι

ἐνῶ ἡνάγκασαν μετὰ 5' τὰς βενζινακάτους νὰ ἀπομακρυνθῶσιν καὶ παύσουν βάλλουσαι, ἀφ' ἑτέρου ἐνεψύχωσαν τὸ ταραχθὲν καὶ πρὸς στιγμὴν κλονισθὲν Πεζικὸν μας.

Συγχρόνως ἀπέστειλα ἐφίππους ἀγγελιαφόρους πρὸς τὰ Ἐθελοντικὰ Σώματα τῶν Κρητῶν καὶ Ἑπειρωτῶν ἵνα ἐπιταχύνωσι τὴν πορείαν των καὶ καταλάβωσι τὸ ταχύτερον τὰς ὀρισθείσας ἐπὶ τῶν προαναφερθέντων ὑψωμάτων θέσεις των, ἐκδιώκοντα τὰ ἐπὶ τούτων προκεχωρημένα τυχὸν τμήματα Ἐχθρικοῦ Πεζικοῦ.

Μεθ' ὃ δρομαίως μετέβην εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς Φάλαγγος τοῦ Πεζικοῦ ὅπου μετὰ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Πεζικοῦ Ταγματάρχου Δούλη προωθήσαμεν ἓνα Λόχος πρὸς παρακολούθησιν τῶν ἀποσυρομένων ἤδη ἐχθρικῶν Τμημάτων. Ὁ Λόχος οὗτος ὅστις ἐξετέλεσεν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τμήμα Πεζικοῦ κάλλιον τὸ καθήκον του διωκεῖτο ἀπὸ τὸν Ὑπολοχαγὸν Κοσμόπουλον.

Συγχρόνως θεωρήσας ἀναγκαῖον ὅπως κατὰ τὰς πρώτας στιγμὰς τῆς ἐμπλοκῆς, καθ' ἧς ἔνεκα τοῦ πρωτοπείρου πολεμικῶς τοῦ Στρατεύματος εὗρέθη τοῦτο ὅπωςδὴποτε ἐν ἐνδυσμῷ, ἐμψυχωθῇ διὰ τοῦ παραδείγματος, ἔσπευσα ἔφιππος ἀκολουθοῦμενος μόνον ὑπὸ τοῦ Ἱλάρχου Γαβριελάκη καὶ τοῦ Ἀνθ'οῦ Μελά, μετὰ τὴν προώθησιν τῶν πρώτων Τμημάτων, νὰ ἀνέλθω εἰς τὸ ὑψηλότερον καὶ καταφανέστερον σημεῖον τῆς λοφοσειρᾶς ὁπόθεν ἐξηκολούθουν παρακελεύων καὶ ενθαρρύνων τὰ ὀλίγον κατωτέρω διερχόμενα πρὸ ἐμοῦ τμήματα τοῦ Πεζικοῦ. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐξακολουθῶν νὰ ἴσταμαι ἔφιππος ἐπὶ ὥραν ἀρκετὴν, ἐγενόμην ὁ στόχος τῶν πυρῶν τῶν προκεχωρημένων ἐχθρικῶν τμημάτων Πεζικοῦ, ἐξ ὧν ὁμως μόνον ὁ ἵππος μου ὡς καὶ οἱ τῶν δύο ὑπασπιστῶν μου ἐφονεύθησαν.

Αἱ ἀνωτέρω δὲ προσπάθειαι καὶ ἐνέργειαι ἔσχον ἀμέσως ἄριστα ἀποτελέσματα, καθ' ὅσον ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἀπομακρυνθέντων δρομαίως ὄλων τῶν προκεχωρημένων τμημάτων τοῦ ἐχθρικοῦ Πεζικοῦ, ἔμειναν ἐλεύθερα εἰς ἡμᾶς ὅλα τὰ ὑψώματα τῆς ἀφετηρίας διὰ τὴν ἐπίθεσίν μας ὡς καὶ αἱ πρὸς τὴν Νικόπολιν κλιτῆς αὐτῶν.

Εἰς τὸ μέσον περίπου τῶν ὑψωμάτων τούτων παρέμεινα μετὰ τῶν ὑπασπιστῶν μου, τῶν συνδέσμων τῶν διαφόρων Σωμάτων καὶ τοῦ Οὐλαμοῦ Ἱππικοῦ μου συγκεντρωθέντος συμφώνως πρὸς τὰς διαταγὰς μου ὀλίγον ὀπισθεν τῆς θέσεώς μου.

Ἐν τούτοις τὸ Πυροβολικὸν ἔνεκα τοῦ λασπώδους καὶ γλοιώδους ἐδάφους ἐδυσχεραίνετο μέγालως νὰ ἀνέλθῃ ἐκ τῆς ὁδοῦ ἀλλάζον κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ὑψώματα, ἔσπευσα λοιπὸν ἀφοῦ μόνος ἐξέλεξα καὶ τὰς θέσεις πρὸς πυροβολήσιν τῶν Πυροβολαρχιῶν, ὅπως ὑποδείξω εἰς αὐτὰς τὰς ὁδεύσεις τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ λάβουν ὅπως ἀνέλθωσιν μέχρις αὐτῶν.

Ὁ Διοικητὴς τῆς Μοίρας Πυροβολικοῦ Ἀναγνωσταρὰς Ἑλ. ὅστις ἔδει συμφώνως πρὸς ρητὰς ἐπὶ τούτου παραγγελίας μου ἐγκαίρως δοθείσας αὐτῷ νὰ εξεύρῃ τὰς θέσεις ταύτας, εἶχεν ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν ἐξαφανισθῇ, παρουσιάσθη δὲ μόνον μετὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν πραγμάτων.

Αἱ προρρηθεῖσαι θέσεις εὐρισκόμεναι παρὰ τὸ μέσον καὶ ὀλίγον ὀπισθεν

τῆς ὀφρύος τῶν ἐν λόγῳ ὑψωμάτων εἶχον ἄριστον πρὸ αὐτῶν πεδῖον βολῆς. Ἡ δὲ ἀπὸ τὸ κεντρικὸν Πυροβολεῖον τοῦ ἐχθροῦ ἀπόστασίς των ὑπελογίσθη ὅτι δὲν ὑπερέβαινε τὰ 4.000 μέτρα.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ καθ' ἣν ἀμφότεραι αἱ Πυροβολαρχαί αἵτινες διωκοῦντο ἀπὸ τοὺς ὑπολ. Κον Χαβίνην καὶ Μπούφην ἤρξαντο βάλλουσαι κατὰ τῶν ἐχθρικών θέσεων καὶ τοῦ Πυροβολικοῦ τοῦ ἀντιπάλου ἥλλαξαν ἐπαισθητῶς ὅψιν τὰ πράγματα εἰσελθόντα εἰς τὴν παρ' ἐμοῦ πρὸ πολλοῦ προσδοκουμένην φάσιν, ἥτις μὲ ἔκαμνε νὰ πιστεύσω ἀκραδάντως ὅτι ἡ ἔκβασις τῆς μάχης δὲν ἦτο δυνατόν ἢ νὰ εἶναι ὑπὲρ ἡμῶν.

Μία ἐκ τῶν βενζινακάτων αἵτινες τόσῃν ταραχῇ ἐπροξένησαν εἰς τὴν Φάλαγγα τοῦ Πεζικοῦ διὰ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ του βληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πυροβολικοῦ μας ἀνεφλέγετο ἤδη ὡς πυροτέχνημα ἐν μέσῳ θαλάσσης ἡ δὲ ἐτέρα ἀπεσύρθη πρὸς τὴν ξηρὰν ἐφ' ἧς κλίνασα ἀνεπαύετο συνεπεῖα προφανοῦς βλάβης.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ θέαμα τῶν βενζινακάτων τούτων ἐπλήρωσε χαρᾶς & θάρρους ὅλους τοὺς ἄνδρας τοῦ Ἀποσπάσματος.

Τὰ ἐχθρικά Πυροβολεῖα ὧν τὸ πῦρ ἦτο δι' ἡμᾶς τελείως ἀβλαβές, καθ' ὅσον οὐδὲν βλῆμα διερρηγνύετο, ἤρχισαν μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον νὰ ἐλαττοῦσι τὴν ζωηρότητα καὶ ἔντασιν τῶν πυρῶν των. Κατὰ τὴν 10 καὶ 30' μάλιστα ὥραν π.μ. παμμεγίστη στήλη πυκνοῦ καὶ μαύρου καπνοῦ μετὰ φλογῶν ἀνῆρχετο πρὸς τὸν οὐρανόν, ὁ καπνὸς οὗτος ἐφαίνετο ὅτι ἐξήρχετο ἐκ τοῦ Κεντρικοῦ Πυροβολείου. Ὁ καπνὸς οὗτος ὅστις προφανῶς ἐπρόδιδεν ἀνάφλεξιν πυρομαχικῶν τοῦ ἀντιπάλου, ἐκορύφωσε τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ Στρατεύματός μας ἐκδηλωθέντα διὰ ζωηρῶν ἰαχῶν.

Τὴν στιγμὴν ταύτην ἤρξατο ἡ κανονικὴ καὶ μεθοδικὴ προέλασις τριῶν Λόχων τοῦ Πεζικοῦ μας προηγουμένου πάντοτε τοῦ 1^{ου} Λόχου ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁποίου εἶχε τεθῆ καὶ ὁ Διοικητὴς τοῦ Πεζικοῦ Ταγματάρχης κος Δούλης.

Ἐκ τοῦ μέσου ἤρχισεν ὁμοίως ἡ προέλασις τοῦ Ἐθελοντικοῦ Σώματος τῶν Κρητῶν ἐκ δὲ τοῦ δεξιοῦ τῆς παρατάξεώς μας ἡ τοῦ Σώματος τῶν Ἑπειρωτῶν.

Τὰ πρῶτα τμήματα ἀφοῦ ἐξέβαλον τοὺς ἀντιπάλους ἐκ τῶν τελευταίων πρὸς ἡμᾶς ἐρειπίων τῆς Νικοπόλεως ἤρξαντο σφοδρῶς πυρὸς κατὰ τῶν κυρίων αὐτοῦ θέσεων, ἐνισχύοντο δὲ διαρκῶς ἐκ τῶν ἀκολουθούντων διαφορῶν σωμάτων τῶν ἀκροβολιστικῶν των γραμμῶν.

Οὕτω κατελαμβάνοντο διαδοχικῶς ἐκτοπιζομένου τοῦ ἐχθροῦ ὅλαι αἱ προκεχωρημέναι αὐτοῦ θέσεις.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀπέστειλα δι' ἐφίππου ἀγγελιαφόρου ἀναφορὰν εἰς τὸν Κον Ἀρχηγόν, δι' ἧς ἐξέθετον τὰ τῆς προφανοῦς τροπῆς τῆς μάχης ὑπὲρ ἡμῶν μὲ τὴν προσθήκην ὅτι ὄχι μόνον δὲν εἶχον πλέον ἀνάγκην ἐνισχύσεώς τινος, ἀλλὰ τούναντίον ἠλπίζον ὅτι μέχρι τῆς ἐσπέρας ἡ τελικὴ νίκη θὰ ἔστεφε τὰς προσπαθείας μας διὰ τῆς κατατροπώσεως τοῦ ἀντιπάλου.

Τὴν 1^{ην} μ.μ. ὥραν βλέπων καταφανῶς πλέον τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἐντάσεως τῶν πυρῶν τοῦ ἀντιπάλου καὶ ἰδίᾳ τοῦ Πυροβολικοῦ οὗτινος μόνον τὰ δύο

Πυροβόλα τοῦ Κεντρικοῦ Πυροβολικοῦ¹⁰ ἐξηκολούθουν βάλλοντα ἀλλὰ διὰ βραδείας βολῆς, ἔκρινα κατάλληλον τὴν στιγμὴν ὅπως ἐνισχύσω διὰ τῆς πλησίον μου τηρουμένης ἐφεδρείας τὰς προκεχωρημένας γραμμὰς, διὰ τὴν τελικὴν προσπάθειαν τῆς δι' ἐφόδου κατοχῆς τῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ.

Διέταξα ὅθεν τὸν Λοχαγὸν Πετροπουλάκην Ἀνάγυρον καὶ Ὑπολοχαγὸν Νικάκην ὅπως συντάξωσι τοὺς Λόχους των καὶ μὲ ἀκολουθήσωσι.

Τὸ αὐτὸ διέταξα καὶ εἰς τὸ ἐξ 100 ἀνδρῶν τμήμα τῶν Ἐθνοφρουρῶν καὶ Ἐμπεδων, ὡς καὶ τὴν Πυροβολαρχίαν τοῦ Χαβίνῃ ἣτις ζευγνύουσα ἔδει νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς ἀνωτέρω δύο Λόχους.

Εἰς τὴν Πυροβολαρχίαν τοῦ Μπούφη ἣτις ἔδει νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν θέσιν της, παρήγγειλα ὅπως ὑποστηρίξῃ τὴν προχώρησιν ἡμῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Πυροβολικοῦ ὅπερ κατερχόμενον διὰ τῶν κλιτύων τῶν ὑψωμάτων θὰ παρουσίαζε μέγιστον καὶ λίαν καταφανῆ στόχον διὰ τὰ πυρὰ τοῦ ἀντιπάλου.

Διέταξα δηλαδὴ τὴν Πυροβολαρχίαν ταύτην νὰ βάλῃ διὰ δραστικοῦ πυρός κατὰ τοῦ Κεντρικοῦ Πυροβολείου καὶ τῶν θέσεων τῆς κυρίας ἀμυντικῆς ὀργανώσεως τοῦ ἀντιπάλου.

Ὅτε δὲ θὰ ἀντελαμβάνετο ὅτι οὗτος ἀπεσύρετο πρὸς τὸν ἐλαιῶνα τὸν καλύπτοντα ἐπὶ βάθους 3½ περίπου χιλιομέτρων τὴν πόλιν νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ἐπιμόνως διὰ μακρᾶς βολῆς καὶ ἐντὸς τοῦ ἐλαιῶνος.

Κατόπιν ἀφοῦ κατήλθομεν καὶ ἐπροχωρήσαμεν ἐπ' ἄρκετον ἐν πυκνῇ τάξει εἰς τὸ πεδινὸν μέρος, προώθησα τὸν μὲν Λόχον τοῦ Πετροπουλάκη ὡς καὶ τὸ τμήμα τῶν Ἐθνοφρουρῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κέντρου, τὸν δὲ Λόχον τοῦ Νικάκη πρὸς τὰ τμήματα τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ μας μὲ κατεῦθυσιν κατὰ τοῦ Κεντρικοῦ Πυροβολείου, ὅπερ βάλλον τὴν στιγμὴν ταύτην (2 μ.μ.) βραδύτατα καὶ λίαν ἀνεπιτυχῶς ἦτο προφανὲς ὅτι ἔρριπτε τὰς τελευταίας του βολὰς αἰτίνες ἀναπαρίστων καὶ τὰς τελευταίας ἀναλαμπὰς τοῦ σβενωμένου καὶ ἐκπνέοντος ἡθικοῦ τοῦ ἀντιπάλου.

Καὶ ὄντως μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἦτοι περὶ τὴν 2^α καὶ ½ μ.μ. ἔπαυσεν ἐντελῶς νὰ βάλλῃ τὸ Πυροβολικὸν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλληλοδιαδόχως δὲ ἐκτοπιζόμενα τὰ Στρατεύματα τοῦ Πεζικοῦ τοῦ ἤρχισαν νὰ ὑποχωρῶσιν ἀτάκτως εἰσδύοντα εἰς τὸν πυκνὸν ἐλαιῶνα.

Τὴν 3^η ὥραν καὶ 30' ἐκυμάτιζεν ἤδη ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τοῦ Κεντρικοῦ Πυροβολείου ἡ Κυανόλευκος.

Ἐπὶ τοῦ Πυροβολείου τούτου ἐγκαταλειφθέντος ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ εὖρον οἱ πρῶτοι ἀφιχθέντες Στρατιῶται τοῦ Πεζικοῦ μετὰ ομάδος τινος Κρητῶν τὰ δύο Πυροβόλα ἀνευ βλάβης καὶ ποσότητα ἐπαρκῆ βλημάτων.

Μεταβὰς ἀμέσως εἰς τὸ Πυροβολεῖον τοῦτο εὖρον ὅτι ἡ θέσις ἦτο καταλληλοτάτη πρὸς τοποθέτησιν μιᾶς Πυροβολαρχίας ἵνα βάλῃ κατὰ τοῦ περιτυχώματος καὶ κατὰ τῆς πόλεως αὐτῆς.

¹⁰ Προφανῶς ἐννοεῖ Πυροβολεῖον.

Ἐκάλεσα ὅθεν διὰ τοῦ Ἰλάρχου Γαβριελάκη τὴν Πυροβολαρχίαν Χαβίνη ἣτις ἀνελθοῦσα εἰς τὸ Πυροβολεῖον ἐτάχθη πρὸς Πυροβόλησιν τὴν 4^{ην} καὶ ½ μ.μ.

Τότε διέταξα τὸν προρρηθέντα Πυροβολάρχην ὅπως κάμῃ ἔναρξιν βολῆς κατὰ τῆς πόλεως συστήσας ὅπως αὕτη οὔσα λίαν βραδεῖα μὴ ὑπερβῇ τὰ τέσσαρα βλήματα κατὰ 20' τῆς ὥρας.

Ὑπέδειξα δὲ καὶ τὸν στόχον ἐναντίον τοῦ ὁποίου ὤφειλε νὰ βάλλῃ ἐξ ἀποστάσεως 4 χιλιομέτρων. Ὁ στόχος οὗτος ἦτο μία συστὰς ἐκ 3-5 κυπαρισσίων καὶ ὁ μιναρὲς τοῦ ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς πόλεως Τεμένους. Ὑπέδειξα δὲ τὸν ἀνωτέρω στόχον διότι μοι ἦτο γνωστὸν ὅτι πολὺ πλησίον καὶ πέραξ αὐτοῦ εὕρισκετο ἡ Τουρκικὴ συνοικία τῆς πόλεως.

Τὴν παῦσιν τοῦ βραδέος τούτου πυρός, ὅπερ δὲν εἶχεν ἄλλον σκοπὸν, ἢ τὴν ψυχολογικὴν βίαν καὶ ἠθικὴν πίεσιν ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν κατοίκων τῆς πόλεως, τῆς ἐν αὐτῇ Φρουρᾶς καὶ τῶν διαφόρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν διέταξα περὶ τὴν 6^{ην} τῆς ἐσπέρας, ὁπότε λόγῳ τοῦ ἐπελθόντος σκότους ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐξακολούθησίς του.

Ἦμην ἄλλωστε βέβαιος ὅτι ἐπετεύχθη τελείως ὁ σκοπὸς μου καθόσον ἐφρόνουν ὅτι δὲν ἐχρειάζετο μείζων προσπάθεια διὰ νὰ συμπληρωθῇ ὁ κλονισμὸς τοῦ ἠθικοῦ τοῦ ἐχθροῦ ὃν οὗτος ὑπέστη κατὰ τὴν πολύωρον μάχην τῆς Νικοπόλεως ἥς ἀπὸτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ κατατρόπωσίς του καὶ ἡ ἐν τῇ πόλει καταφυγὴ του.

Ἐνέργεια τοῦ Ναυτικοῦ μας

Τόσον τὸ ἐν τῷ Κόλπῳ τοῦ Ἀμβρακικοῦ ὅσον καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ Ναυτικὸν ἡμῶν, ὅπερ κατὰ τὴν προρρηθείσαν τηλεγραφικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Κου Ἀρχηγοῦ Σαπουντζάκη, ἔδει νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν κατὰ τῆς Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης ἐνέργειαν τοῦ ὑπ' ἐμὲ Στρατεύματος συγχρονίζον καὶ συνδυάζον τὴν ἐνέργειαν τῶν πυρῶν του, μετὰ τῶν πυρῶν τῆς Μοίρας Πυροβολικοῦ μου, ἐλαχίστας προσέφερεν ἡμῖν ὑπηρεσίας, καθ' ὅσον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος, καὶ δὴ κατὰ τὴν κρισιμωτέραν δι' ἡμᾶς στιγμὴν, ὁπότε δηλαδὴ ἡ Φάλαγξ τοῦ Πεζικοῦ μετὰ τοῦ Πυροβολικοῦ μας προσπαθοῦσα νὰ καταλάβῃ τὰς ὀρισθείσας διὰ τὴν ἀφετηρίαν τῆς μάχης θέσεις αὐτῆς, προσεβάλλετο βιαίως ἐκ τε τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ξηρᾶς διὰ πυρῶν Πυροβολικοῦ, οὐδὲν πλοῖον ἰδικὸν μας ἔσπευσεν ὅπως παράσχῃ βοήθειάν τινα. Ἰσως ὅμως τοῦτο δὲν ἦτο εὐκόλον λόγῳ τῆς μεγάλης κακοκαιρίας καὶ τῆς πυκνῆς ομίχλης.¹¹

¹¹ Ἡ παρατήρηση αὐτὴ τοῦ Π. Σπηλιάδη «τὸσον τὸ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἀμβρακικοῦ ὅσον καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ Ναυτικὸν ἡμῶν [...] ἐλαχίστας προσέφερεν ἡμῖν ὑπηρεσίας, καθ' ὅσον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος, καὶ δὴ κατὰ τὴν κρισιμωτέραν δι' ἡμᾶς στιγμὴν [...] οὐδὲν πλοῖον ἰδικὸν μας ἔσπευσεν ὅπως παράσχῃ βοήθειάν τινα», εἶναι περίεργη καὶ μάλλον ἀδικεῖ το Ναυτικόν,

Αλλά οὔτε καὶ προσπάθειά τῆς ἐφάνη ὅτι ἐγένετο πρὸς συνάντησίν μου διὰ τινος τῶν ἀξιωματικῶν του χάριν τῆς ὑποδεικνυομένης ὡς εἴρηται Διαταγῆς τοῦ Κου Ἀρχηγοῦ συνεννοήσεως.

Τοιαύτη δὲ ἐκ μέρους μου προσπάθεια εἶνε προφανὲς ὅτι ἦτο ἀδύνατος, δεδομένου ὅτι διὰ τὰ ἐπιτευχθῆ ἢ μετὰ τῶν πλοίων ἐπικοινωνία μου, ὑπῆρχεν ἀνάγκη λέμβου ἧς ὡς εἰκὸς ἐστερεῖτο τὸ ὑπ' ἐμὲ Απόσπασμα.

Συνάντησις λοιπὸν μετὰ τῶν Ναυτικῶν δὲν ἐγένετο ἢ τὴν πρωΐαν τῆς συνθηκολογήσεως μετὰ τῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν Προξένων Πρεβέζης πρὸς παράδοσίν της.

Διαπραγματεύσεις πρὸς παραδοσιν τῆς φρουρᾶς καὶ τῆς πόλεως

Περὶ τὴν 7^{ην} ὥραν τῆς ἐσπέρας διέταξα τὸν ἕτερον τῶν Ὑπασπιστῶν μου Ἀνθυπilarχον κ. Μελάν Γ. ὅπως ἐπιβῇ τοῦ ἀποσταλέντος τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρὰ τοῦ Ἀρχηγείου διὰ τὰ λάβῃ πληροφορίας αὐτοκινήτου καὶ μεταβῇ ἀμέσως εἰς Ἄρταν διὰ τὰ ἀναφέρει προφορικῶς καὶ ἐν λεπτομερείᾳ εἰς τὸν Κον Ἀρχηγὸν τὰ τῆς μάχης Νικοπόλεως καὶ τῶν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης γνωστῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἐπίσης τὸν διέταξα ὅπως ἀναφέρει τὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Ἀρχῶν τῆς πόλεως καὶ ὅτι προετιθέμην ἵνα τὸν ἐξακολουθήσω καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ἐπομένης διὰ τῶν δύο Πυροβολαρχιῶν μου δι' ἠθικὸν ἐκβιασμόν πρὸς παράδοσιν, ἥτις ἤμην βέβαιος ὅτι δὲν θὰ ἐβράδυνε νὰ συντελεσθῇ.

Ἀλλ' ἡ λύσις τοῦ δράματος ἐπῆλθε ταχύτερον ἀκόμη ἀφ' ὅσον προσεδώκων, διότι τὴν 3^{ην} ὥραν καὶ ½ μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἀγρυπνῶν εἰσέτι ἤκουσα μεμακρυσμένους ἤχους σάλπιγγος, ἐκ τῆς πόλεως προερχομένους.

Ἐννοήσας ὅτι κατὰ ἔκτακτον συνέβαιναν ἐξῆλθον τῆς σκηνῆς μου ὅπως ἐξετάσω καὶ πληροφορηθῶ. Δὲν παρῆλθον ὁμῶς ἢ λεπτά τῆς ὥρας ὅτε ἔφαιπρος Ἀξιωματικὸς τρέχων ἀπὸ ρυτῆρος ἐστάθη πρὸ τῆς σκηνῆς μου καὶ ἐζῆτει ἀπὸ τὸν Στρατιώτην Φρουρὸν νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ.

γιατί ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν έκθεση τοῦ Ν. Μακκά («παρὰ τὴν Σαλαῶραν εὕρισκόμενοι περὶ τὴν 8 π.μ. [...] ἠκούσαμεν τὸν πρῶτον κανονιοβολισμόν καὶ εὐθὺς ἐπλεύσαμεν πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Λούρου ἀρχίσαντες μετὰ τῆς „Δ“ τὸ πῦρ κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων Νικοπόλεως [...]. Τὸ πῦρ ἡμῶν ἐξηκολουθήσαμεν κατὰ τοῦ ἀραιῶς βάλλοντος πυροβολείου Νικοπόλεως διὰ συνήθων ὀβίδων μέχρι τῆς 2 μ.μ., διαδρομοῦντες ἐναντι αὐτοῦ [...]») οὐσιαστικὴ ἦταν ἡ συμβολὴ τῶν κανονιοφόρων στις χερσαῖες επιχειρήσεις, παρὰ τὴ μεγάλη θαλασσοταραχὴ καὶ τὸν ισχυρὸ βοριά. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τα ἐκτὸς Ἀμβρακικοῦ πλοία ἐρρίφθησαν 47 βολές κατὰ τῶν πυροβολείων Νικοπόλεως, καὶ τὴ διακοπὴ τοῦ πυρός διέταξε ὁ πλοίαρχος Δαμιανὸς ὅταν ἀντελήφθῃ ὅτι οἱ βολές τῶν πλοίων τοῦ μπορούσαν νὰ δυσχαίρουν τὴν προέλαση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, τὶς κινήσεις τοῦ οὐοίου δὲν μπορούσε νὰ δεῖ, λόγῳ τῆς μορφολογίας τοῦ ἐδάφους. Πρβλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ 1991, 146: «Τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀποσπάσματος πρὸς τὴ Νικόπολη, υποστήριξε καὶ ἡ Ναυτικὴ Μοῖρα Ἰονίου Πελάγους, κυρίως με βολές που ἐτέλεσε κατὰ τῶν τουρκικῶν Πυροβολείων Νικοπόλεως».

Ἰστάμενος ἐκεῖ πλησίον τὸν ἠρώτησα τί συνέβαινε. Αὐτὸς δὲ ἀναγνωρίσας με μοὶ ἀνέφερεν ὅτι ἐξελθόντες πρὸ ὀλίγης ὥρας οἱ ἐν Πρεβέζῃ Πρόξενοι τῶν Δυνάμεων ὥς καὶ ὁ Ἀντιπρόσωπος τοῦ Τούρκου Διοικητοῦ ἐζήτησαν νὰ με ἴδωσιν ἀμέσως, καὶ ὅτι οὗτοι με ἀναμένουσι, εἷς τινα πλησίον τῶν προφυλακῶν σκηνήν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἐμελλε νὰ με ὀδηγήσῃ.

Ἐζήτησα ἀμέσως τὸν ἵππον μου καὶ ἀνεχώρησα καλπάζων μετὰ τοῦ Ὑπαπιστοῦ μου καὶ τῶν κ. Α. Καραπάνου καὶ Α. Σαχτούρη τοὺς ὁποίους παρεκάλεσα ὅπως με ἀκολουθήσουν διὰ τὴν σύνταξιν μετὰ τῶν Προξένων τῶν σχετικῶν περὶ παραδόσεως ἐγγράφων καὶ πρωτοκόλλων (διότι οὐδόλως ἀμφέβαλλον ὅτι οἱ Πρόξενοι δὲν με ἐζήτουν δι' ἄλλον τι ἢ ὅπως συζητήσουν διὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως).

Ὅντως ἀνέμενον ἐντὸς σκηνῆς πρὸ ἡμισείας περίπου ὥρας οἱ κ. Δ. Σκέφερης ὑποπρόξενος τῆς Ρωσίας, Καῖσαρ Κονεμένος ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας, Juler Meichaer de Moichena¹² ὁ ἀπόστρατος ταγματάρχης ὑποπρόξενος τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ ὁ Μεχμέτ Σελιανιντὶν Διερμηνεὺς τῆς Διοικήσεως τῆς πόλεως ἀντιπρόσωπος τοῦ Διοικητοῦ αὐτῆς.

Οἱ ἀνωτέρω κύριοι μετὰ τὰς πρώτας διατυπώσεις ἀφηγήθησαν τὰς λαβούσας χώραν συνεννοήσεις των μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ πυρὸς τοῦ Πυροβολικοῦ μας, μετὰ τοῦ Διοικητοῦ τῆς Πρεβέζης καὶ λοιπῶν Στρατιωτικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἀρχῶν τῆς πόλεως. Κατὰ τὰς συνεννοήσεις ταύτας ἐδήλωσαν ἐγγράφως εἰς τὸν Διοικητὴν ὅτι πᾶσα περαιτέρω αἱματοχυσία ἤθελεν εἶσθαι ματαία καὶ μόνον πρὸς βλάβην τῆς πόλεως καὶ τῶν πολλαπλῶν συμφερόντων τῶν κατοίκων της, ἀδιαφόρως ἐθνικότητος, θὰ ἐγίνετο. Καὶ ὅτι ἡ Φρουρὰ τῆς Πρεβέζης ἐξετέλεσε τὸ ἐαυτῆς καθῆκον ἐφ' ὅσον ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατόν ἀμυνθεῖσα Ἡρωϊκῶς.

Μετὰ ταῦτα, οἱ Κοι Πρόξενοι μοὶ ἐδήλωσαν ὅτι αἱ ἐνέργειαι των κατέληξαν εἰς τὴν συγκατάθεσιν τῶν Ἀρχῶν πρὸς παράδοσιν τῆς πόλεως μεθ' ἅπαντος τοῦ ἐν αὐτῇ πολεμικοῦ καὶ παντοειδοῦς Στρατιωτικῆς φύσεως ὕλικου, τῆς Φρουρᾶς καὶ τῶν ὅπωςδῆποτε συμμετασχόντων εἰς τὰς καθ' ἡμῶν πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ἐθελοντικῶν Σωμάτων κ.λ.π. ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους.

Προταθέντες ὅροι πρὸς παράδοσιν

1^{ον}. Ἡ παράδοσις τῆς πόλεως καὶ ἡ ἐν αὐτῇ εἵσοδος τοῦ στρατεύματος νὰ λάβῃ χώραν τὴν 11^{ην} ὥραν τῆς πρωΐας.

2^{ον}. Ἐν τῇ πόλει δὲν θέλει εἰσέλθῃ ἢ ὁ τακτικὸς μόνον Στρατὸς, ἀποκλειομένης τῆς εἰσόδου εἰς τὰ ἐθελοντικὰ Σώματα τῶν Κρητῶν καὶ Ἑπειρωτῶν οὔτινες ἡδύναντο νὰ προβῶσιν εἰς ἀταξίας, ἀρπαγὰς καὶ ἀντεκδικήσεις.

¹² Εννοεῖ τον Julius Meichsner von Meichsenau.

3^{ov}. Οἱ Αἰχμάλωτοι Ἀζιωματικοὶ θὰ φέρωσι τὰ ξίφη των καὶ μετ' αὐτῶν θὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἐπὶ τῶν πλοίων τοῦ Ἑλλήν. Ναυτικοῦ.

4^{ov}. Θὰ ἐξησφαλιζέτο ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τόσον τῶν οἰκογενειῶν τῶν Ἀζιωματικῶν Αἰχμαλώτων ὅσον καὶ τῶν κατοίκων ἀδιαφόρως ἐθνικότητος.

Τοὺς ὄρους τούτους παρεδέχθη κατ' ἀρχήν, εἶχον ὁμως σοβαράς τινας ἀντιρρήσεις διὰ μερικοὺς ἐξ αὐτῶν.

Αἱ ἀντιρρήσεις μου δὲ αὐταὶ κυρίως ἐπέβλεπον τὸν ὅρον δι' οὗ δὲν θὰ ἐπετρέπετο εἰς τοὺς ἐθελοντὰς Κρήτας καὶ Ἑπειρώτας ἡ ἐν τῇ πόλει εἴσοδος. Διότι ὄχι μόνον τελείως ἄδικον θὰ ἦτο νὰ ἐμποδισθῶσιν ἄνδρες οἵτινες τόσον ἐμόχθησαν καὶ διὰ θυσιῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἀπολαύσωσι δὲ καὶ αὐτοὶ τῶν ἡθικῶν καρπῶν τῶν κόπων των. Ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον, διότι διὰ τίνων μέσων θὰ ἡμποδίζετο εἰς 600 ἄνδρας ὠπλισμένους ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς μίαν πόλιν ἣτις ἦτο ἀνοικτὴ δι' ὅλον τὸν κόσμον. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τοῦτο ἦτο κατορθωτόν, τί θὰ ἔκαμνον οἱ ἄνδρες τῶν Σωμάτων τούτων ἐν δικαίᾳ ἀγανακτήσει διατελοῦντες ἐὰν ἀφήνοντο νὰ διασπαρῶσιν εἰς τὰ πέριξ χωρία τῆς ὑπαίθρου;

Ἀνεγνώριζον ὁμως ἐνδομύχως ὅτι πάντως ἦτο ἀσύμφορος ἡ ἐν τῇ πόλει εἴσοδος των καθ' ὃν χρόνον θὰ εὐρίσκοντο ἀκόμη ἐν αὐτῇ οἱ μέλλοντες νὰ παραδοθῶσιν ὡς αἰχμάλωτοι Ἀζιωματικοὶ καὶ ὀπλῖται ὡς καὶ τὸ Σῶμα τῶν ἀνταρτῶν τῆς Τσαμουριᾶς. Ὅπως ἐπίσης δὲν ἔπρεπε νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν πόλιν πρὶν ἢ μοι δοθῇ ἐπαρκὴς χρόνος ὅπως λάβω ὅλα τὰ κατάλληλα μέτρα προκαταβολικῶς πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως καὶ μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν ἐθελοντῶν.

Διὰ νὰ ἐξομαλυνθῶσι λοιπὸν ὅλα αὐτὰ ἐπρότεινα μετὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν Προξένων παραδοχὴν ὅπως ὑπὸ προσωπικὴν μου ἐγγύησιν διὰ τὴν τάξιν εἰσέλθωσι καὶ τὰ ἐθελοντικὰ Σώματα ὅπως:

1^{ov}. Ἡ εἴσοδος μας ἐν τῇ πόλει λάβη χώραν τὴν 2^{av} μ.μ. καὶ οὐχὶ τὴν 11^{ov} π.μ. (ὡς πρόφασιν τῆς προτάσεώς μου ταύτης προέβαλον τὸ μεμακρυσμένον ἐνίων τμημάτων τοῦ Ἀποσπάσματος μου καὶ τὸ δύσκολον ἐν τόσῳ βραχεῖ διαστήματι τῆς συγκεντρώσεως τοῦ Στρατεύματος).

2^{ov}. Ὅπως ἡ εἴσοδος ἐν τῇ πόλει γίνῃ εἰς δύο φάλαγγας. Τῆς πρώτης μὲν φάλαγγος ἥς ἐπὶ κεφαλῆς θὰ ἐτιθέμην ὁ ἴδιος τὴν 2^{av} ὥραν μ.μ., τῆς δὲ δευτέρας εἰς ἣν θὰ παρενετίθεντο τὰ ἐθελοντικὰ Σώματα τὴν 4^{ov} καὶ ½ ἀκριβῶς.

καὶ 3^{ov}. Πάντες οἱ αἰχμάλωτοι ἔδει νὰ ἔχωσιν ἀπὸ πρωῒας παραδώσει τὸν ὀπλισμὸν καὶ τὰ φυσίγγια των ὑπ' εὐθύνη τῶν Προξένων, νὰ εὐρίσκωνται δὲ πρὸ τῆς 2as ὥρας μ.μ. εἰς τὸ πρὸ τοῦ Διοικητηρίου πρὸς τὴν θάλασσαν προαύλιον συγκεντρωμένοι. Εἰς τὸ προαύλιον τοῦτο θὰ μετέβαινον μετὰ τμήματος τῆς 1^{ης} φάλαγγος ὅπως ἐνεργήσω τὰ τῆς διαρρυθμίσεως καὶ διαπορθμεύσεως αὐτῶν διὰ λέμβων εἰς τὰ εἰδοποιηθησόμενα πρὸς παραλαβὴν των πλοῖα τοῦ στόλου μας.

Δὲν προσπαθῶ νὰ ἐξηγήσω τὰ αἷτια τὰ ὁποῖα μὲ ἠνάγκασαν νὰ προβῶ εἰς τὰς τροποποιήσεις ὡς εὐκόλως ἐννοουμένης τῆς ὥρας τῆς εἰσόδου ὡς καὶ τοῦ τρόπου τῆς παραδόσεως τῶν αἰχμαλώτων.

Μετὰ τὴν παραδοχὴν τῶν τροποποιήσεων αὐτῶν καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ σχετικοῦ Πρωτοκόλλου ἐκ μέρους τῶν Προξένων καὶ τοῦ Ἀντιπροσώπου τῆς Διοικήσεως Πρεβέζης, ἀνεχώρησαν οὗτοι εἰς τὴν πόλιν. Ἐγὼ δὲ συγκεντρώσας ἐν τάχει πάντας τοὺς Διοικητὰς τῶν ὑπ' ἐμὲ Σωμάτων, ἀφοῦ ἐν ὀλίγοις τοῖς ἐγνωστοποίησα τὸ εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα τῆς μετὰ τῶν Προξένων συνεντεύξεως, τοῖς ἔδωσα τὰς σχετικὰς διαταγὰς διὰ τὴν ἐν τῇ πόλει εἴσοδον τῶν Φαλάγγων ὡς καὶ διὰ τὰς ὥρας καὶ τὸν χῶρον τῆς συγκεντρώσεως ἐκάστου Σώματος.

Εἴσοδος ἐν τῇ πόλει

Ἡ πρώτη Φάλαγξ ἀποτελουμένη α. ') ἐκ τριῶν λόχων Πεζικοῦ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Διοικητὴν τοῦ 3^{ου} Τάγματος Ταγματάρχην Δούλην, β. ') ἐκ μιᾶς Πεδινής Πυροβολαρχίας (ὑπολοχαγὸς Χαβίνης), καὶ γ. ') τοῦ Οὐλαμοῦ Ἱππικοῦ (ὑπίλαρχος Γιαννόπουλος).

Τῆς Φάλαγγος ταύτης προεπορευόμην εἰς μακρὰν ἀπόστασιν ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν ὑπασπιστὴν μου Κον Γαβριελάκην καὶ τοὺς Κους Καραπάνον Α. Σαχτούρην Α. καὶ Μάνον Κ.

Ἡ ὑποδοχὴ ἢ ὁποία μᾶς ἐγένετο ἐκ μέρους ὁλοκλήρου τῆς πόλεως ἐξεληθόντων τῶν κατοίκων τῆς εἰς μακρὰν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἀπόστασιν πανοικοῖ, πάσης δὲ ἐθνικότητος, γένους καὶ θρησκείματος, εἶναι ἀνωτέρα πάσης περιγραφῆς. Ὁ κλῆρος μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Μητροπολίτην ἐν χρυσοποικίλτῳ περιβολῇ, τὰ λάβαρα καὶ ἐξαπτέρυγα ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σωματείων, προσέδιδον εἰς τὴν ὅλην εἰκόνα μίαν ἀπερίγραπτον καὶ συγκινητικωτάτην μορφήν.

Μετὰ τὰς ἐκατέρωθεν ἀπαιρήτους προσφωνήσεις καὶ τὴν ἐκ μέρους μου δῆλωσιν ὅτι κατελάμβανον τὴν πόλιν ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος κ.λ.π. κατηνθύνθημεν εἰς τὴν πόλιν. Ἀφῆσας ὅμως μετ' ὀλίγον τὰ πλήθη ὅπως μεταβῶσιν εἰς τοὺς Ναοὺς πρὸς τέλεσιν Δοξολογίας ἐπὶ τῷ εὐτυχεῖ γεγονότι μετέβην μετὰ δύο λόχων Πεζικοῦ εἰς τὸ Διοικητήριον ὅπως παραλάβω τοὺς αἰχμαλώτους καὶ ὅπως φροντίσω διὰ τὴν διαπεραίωσίν των εἰς τὰ πλοῖα.

Τὴν Πυροβολαρχίαν ἀπέστειλα εἰς τὸ Φρούριον μετὰ τοῦ ἡμίσεως λόχου Πεζικοῦ, τοῦ ἐτέρου ἡμίσεως ὡς καὶ τοῦ Οὐλαμοῦ Ἱππικοῦ διαταχθέντων νὰ κατατμηθῶσιν ἀμέσως εἰς Περιπόλους ὑπὸ Ἀξιωματικούς διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν κατοίκων καὶ τὴν τάξιν ἐν τῇ πόλει.

Φθάσας εἰς τὸ προαύλιον τοῦ Διοικητηρίου εὗρον τοὺς αἰχμαλώτους συγκεντρωμένους, μόνον ὅμως τοὺς Ἀξιωματικούς καὶ Στρατιῶτας, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς ἐθελοντὰς Τσάμηδες ἐφ' ᾧ καὶ διεμαρτηρήθην εἰς τοὺς ἀρμοδίους καὶ τοὺς Προξένους οἵτινες ἔσπευσαν νὰ μοὶ ὑποδείξωσι τὴν οἰκίαν εἰς τὴν ὁποίαν

εὐρίσκοντο οὗτοι συναθροισμένοι. Ἐκεῖθεν διὰ μικρᾶς συνοδείας τοὺς μετέφερον εἰς τὸ προρρηθὲν προαύλιον.

Μετὰ ταῦτα ἡρξάμην ἐνεργειῶν πρὸς ἀνεύρεσιν λέμβων καὶ φορτηγίδων αἵτινες ἔμελλον νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὰ πλοῖα τοὺς αἰχμαλώτους, διότι δυστυχῶς ἐκ μέρους τῶν Ναυτικῶν μας ἄν καὶ ἐγκαίρως εἰδοποιηθέντες, οὐδεμία σοβαρὰ προσπάθεια ἐγένετο πρὸς τοῦτο. Ὑπῆρχε δὲ σπουδαῖος λόγος νὰ ἐπισπευσθῇ ἡ μεταφορὰ αὕτη, ἥτις ἔδει πάντως νὰ ἀποπερατωθῇ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς δευτέρας Φάλαγγος.

Εὐτυχῶς χάρις καὶ εἰς τὴν βοήθειαν πολιτῶν ἐξοικονομήθη ταχέως ὁ ἀναγκαῖος ἀριθμὸς λέμβων καὶ φορτηγίδων εἰς τρόπον ὥστε νὰ γίνῃ ἡ ἐν τοῖς πλοίοις εἴσοδος τῶν αἰχμαλώτων ἐγκαίρως.

Μόλις ἐγένετο τοῦτο, εἰδοποιήθη ὅτι εἰσήρχετο ἡ 2^α Φάλαγξ εἰς τὴν πόλιν. Ἐπὶ κεφαλῇς αὐτῆς εὐρίσκετο ὁ ὀρισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ Λοχαγὸς τοῦ Πεζικοῦ Πετροπουλάκης Ανάργ. ἀπετελεῖτο δὲ αὕτη ἀπὸ τὰ ἐξῆς κατὰ σειρὰν Σώματα.

1^{ov}. Δύο λόχοι Πεζικοῦ.

2^{ov}. Τὸ Ἐθελοντικὸν Σῶμα τῶν Κρητῶν.

3^{ov}. Τὸ Τμήμα τῶν Ἐμπέδων καὶ Ἐθνοφρουρῶν.

4^{ov}. Τὸ Ἐθελοντικὸν Σῶμα τῶν Ἑπειρωτῶν.

5^{ov}. Ἡ ὑπὸ τὸν Κον Μπούφην Πεδινὴ Πυροβολαρχία, καὶ

6^{ov}. Τὰ λοιπὰ βοηθητικὰ Σώματα (Χειρουργεῖον, Συζυγαρχία, Πυρ. καὶ ἐφοδιοπομπή).

Ἔσπευσα ἀμέσως εἰς προϋπάντησιν τῆς Φάλαγγος, ἣν καθωδήγησα εἰς τὰ κατὰ Σώματα ὀρισθέντα καταλύματά της.

Ἡ νύξ διήλθεν ἐν γενικῇ εὐωχίᾳ καὶ ἐνθουσιασμῷ μετ' ἐλαχίστων σχετικῶς καὶ ὅλως ἀσημάντων ἀταξιῶν αἵτινες κυρίως προήλθον ἐκ τινων ἀτάκτων στοιχείων τῆς πόλεως καὶ τῶν καταδίκων οἵτινες εἶχον ἐξέλθει ἐκ τῶν φυλακῶν ἐγκαταλειφθεισῶν ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν πολὺ πρὸ τῆς εἰσόδου μας ἄνευ Φρουρᾶς.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς παραδόσεως Πρεβέζης περὶ τὸ ἑσπέρας ἀφίκετο δι' αὐτοκινήτου ὁ Ἀρχηγὸς Κορ Σαπουντζάκης ὅστις ἐτηλεγράφησεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰ τῆς καταλήψεως τῆς πόλεως κ.λ.π., ἀνεχώρησε δὲ τὴν 23^{ην}. Ἀνεχώρησε δι' Ἄρταν μετὰ τριῶν λόχων Πεζικοῦ ὁ Ταγματάρχης Κορ Δούλης. Συγχρόνως δὲ ἀνεχώρησε καὶ ἡ Μοῖρα Πυροβολικοῦ.

Τὴν δὲ 24^{ην} ἀπῆλθον καὶ ἐγὼ ἀτμοπολοϊκῶς μέχρι Κοπραίνης ἐκεῖθεν δὲ δι' αὐτοκινήτου εἰς Ἄρταν.

Λάφυρα

Τὸ καταμετρηθὲν ὑλικὸν πολέμου εἰς ὅπλα καὶ πολεμοφόδια ἀνῆρχετο 1^{ov} εἰς εἴκοσι (20) Πυροβόλα θέσεως μεγάλου διαμετρήματος. 2^{ov} εἰς 5 χιλιάδας ὅπλα

Μάουζερ και Μαρτίνι. 3^{ον} εἰς μεγάλας ποσότητας πολεμοφοδίων Πεζικοῦ καὶ Πυροβολικοῦ ὥς καὶ παντοειδοῦς ὕλικου Στρατιωτικῆς χρήσεως. 4^{ον} καὶ εἰς ἓν ἀντιτορπιλικὸν (τὸ μετέπειτα μετονομασθὲν Νικόπολις).

Αἰχμάλωτοι

1^{ον} (55) Ἀξιωματικοὶ τοῦ Πεζικοῦ ἐξ ὧν εἷς φέρων τὸν βαθμὸν τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου καὶ ἕτερος τὸν τοῦ Ταγματάρχου.

2^{ον} (650) ὀπλῖται Πεζικοῦ καὶ τινες Πυροβολικοῦ.

3^{ον} (200) Ἐθελονταὶ ἐκ Τσαμουριάς.

Πλὴν ὅμως τῶν ἀνωτέρω παρέμειναν εἰς τὰ διάφορα Νοσοκομεῖα τῆς πόλεως πλείστοι ἀσθενεῖς καὶ τραυματαῖαι οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ταξειδεύσωσιν.

Ἀπώλειαι

Κατὰ τὰς ἀσφαλεστέρας πληροφορίας αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἀνῆρχοντο εἰς 250 περίπου νεκροὺς καὶ τραυματίας.

Αἱ δὲ ἰδικαὶ μας δὲν ὑπερέβησαν τοὺς 10 νεκρούς καὶ 60 τραυματίας μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ Πεζικοῦ Βάρθης.

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 1ῃ Μαΐου 1913

Π. Σπηλιάδης

Ταγματάρχης

Σημ. Ἐν τῷ ἐπισυναπτομένῳ σχεδιαγράμματι ἐμφαίνονται ἅπασαι αἱ πρὸ τῆς μάχης τῆς Νικοπόλεως θέσεις τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος, αἱ θέσεις ἐξορμήσεώς του διὰ τὴν μάχην, ὥς καὶ αἱ θέσεις τῶν Τουρκικῶν Πυροβολείων καὶ τοῦ Πεζικοῦ του.

Τέλος τῆς Ἐκθέσεως

Παράρτημα

Αύθεντική εξιστόρησις τῶν ἐν τῇ πόλει τῆς Πρεβέζης λαβόντων χώραν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ τῆς Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης (ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ πόλει παραμένοντος ἐγκρίτου ἱατροῦ κυρίου Γ. Γερογιάννη).

Μετὰ τὴν ἐκ Φιλίππιάδος ὑποχώρησιν τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ ἤρχισεν ἡ Φρουρὰ τῆς Πρεβέζης καὶ οἱ κάτοικοι Τοῦρκοι νὰ ἀνησυχῶσι σοβαρῶς διὰ τὴν τύχην τῆς πόλεως διότι διακοπείσης τῆς μετὰ τῶν Ἰωαννίνων (μέσῳ Φιλίππιάδος) συγκοινωνίας, μόνον ἐμμέσως διὰ Μαργαριτίου καὶ τοῦτο ἐπὶ τινὰς μόνον ἡμέρας κατῴρθωναν νὰ συνεννοοῦνται (μετὰ τῶν Ἰωαννίνων) ὁπόθεν ὑποσχέσεις βοηθείας μόνον ἐλάμβανον ἄνευ πρακτικοῦ τινος ἀποτελέσματος. Τέλος διεκόπη καὶ ἡ διὰ Μαργαριτίου ταχυδρομικὴ καὶ τηλεγραφικὴ ἐπικοινωνία καὶ οὕτως ὁ φόβος τῆς στερήσεως τροφῶν ὑποχρέωσε τὸν Φρούραρχον νὰ ζητήσῃ τὴν εἰς τὴν πόλιν μεταφορὰν τῶν ἐν τοῖς χωρίοις Μιχαλίτσι, Φλάμπουρο καὶ Λοῦρο ἀποθηκευμένων σιτηρῶν.

Οἱ μεταβάντες ἐκεῖ караγωγεῖς μετὰ συνοδευόντων χωροφυλάκων συνηντήσαντες ἀνταρτικά Σώματα (Ζαχαράκη) συνεπλάκησαν μετ' αὐτῶν κατῴρθωσαν δὲ μόνον τὸ τέταρτον τῶν σιτηρῶν νὰ εἰσκομίσωσιν εἰς τὴν πόλιν τῶν λοιπῶν διαρπαγόντων, ὁπότε τὴν 19^{ην} 8/βρίου ἠγγέλθη ἐνταῦθα ὅτι Στρατὸς Ἑλληνικὸς κατέλαβε τὸ χωρίον Λοῦρον διετάχθη δὲ ὁλόκληρος ἡ Φρουρὰ ἀποτελούμενη ἐκ χιλίων περίπου ἀνδρῶν τακτικῶν καὶ ἀτάκτων νὰ καταλάβῃ τὰ ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως ὅπου ὑπῆρχον ὀχυρώματα μετὰ Πυροβολικοῦ πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως.

Τὴν δὲ 20^{ην} 8/βρίου περὶ ὥραν 8^{ην} πρωϊνὴν ἠκούσθησαν οἱ πρῶτοι κανονιοβολισμοὶ ἐξηκολούθησαν δὲ καθ' ὁμοβροντίας μέχρι τῆς 10^{ης} ὁπότε μέλας καπνὸς ἀναθρώσκων ὀπισθεν τῶν πρὸς Β.Α. τοῦ λιμένος Πρεβέζης λόφων ἐσήμανε τὴν πυρπόλησιν τῶν ἐν τῷ κόλπῳ Βενζινακάτων.

Ἡ μάχη ἐξηκολούθησεν οὕτως μέχρι τῆς 3^{ης} μ.μ. ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ ἵππων καὶ ἡμιόνων ὑποβασταζόμενοι οἱ πρῶτοι τραυματαῖοι ἐλεεῖνοι εἰσεκομίσθησαν δὲ μέχρι τῆς 4^{ης} μ.μ. περὶ τοὺς 75 φέροντας δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τραύματα ἐξ ὀβίδων, στρατιῶται δὲ μετὰ πολιτῶν ἐπεχειροῦν νὰ σύρῳσι (περί τους 50) τὸ ἕτερον τὸ ἐπὶ τῆς Βρυσοῦλας τέως τοποθετημένον τοπομαχικὸν πυροβόλον πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ παθόντος τοιοῦτου ἐν τῷ Πυροβολεῖῳ Νικοπόλεως, τοῦτο ἐσύρθη μόνον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ἐλαιῶνος ὅπου εὐρόντες αὐτὸ τὴν ἐπομένην οἱ Ἕλληνες μετέφερον ὡς λάφυρον εἰς τὴν πόλιν.

Μετ' ὀλίγον ἐγνώσθη ὅτι ὁ Τουρκικὸς Στρατὸς ἡττηθεὶς ἐν Νικοπόλει ὑπέχωρῃ ἀτάκτως καὶ εἰσῆρχετο εἰς τὴν πόλιν, ὅτι δὲ ὠχυροῦτο ἐπὶ τῆς τάφρου ἵνα ἐπιχειρήσῃ ἐκεῖθεν τὴν ἐσχάτην ἄμυναν. Περὶ τὴν 5^{ην} μ.μ. εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Φρουρᾶς Ἀντισυνταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ, ὅστις ἀφοῦ διέταξε τὸν Στρατὸν νὰ κόψῃ τὰς ἐπὶ τῆς τάφρου τρεῖς γεφύρας, διέταξε συγ-

χρόνως τοὺς παρὰ τὴν τάφρον οἰκοῦντας καὶ ἄλλους ἐκεῖ καταφυγόντας Τούρκους νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν καὶ καταφύγωσιν ἐντὸς τῆς πόλεως εἰς οἰκίας χριστιανῶν οὓς καὶ εἰδοποίησαν περὶ τοῦτου.

Τοῦτου γνωστοῦ ἀνὰ τὴν πόλιν γενομένου ὁ κ. Δ. Σκέφερης ὑποπρόξενος τῆς Ρωσίας παραλαβὼν καὶ τὸν κ. Καίσαρα Κονεμένον ὑποπρόξενον τῆς Ἀγγλίας μετέβη εἰς τὸ Αὐστριακὸν Προξενεῖον πρὸς συνάντησιν τοῦ τρίτου αὐτῶν συναδέλφου ὑποπροξένου τῆς Αὐστρίας κ. Μπάϊνερ,¹³ ἀποστράτου Ταγματάρχου. Ο κ. Σκέφερης προέτεινεν εἰς τοὺς συναδέλφους του ἵνα οἱ τρεῖς ἀπὸ κοινοῦ προβῶσιν εἰς ἔγγραφον διάβημα πρὸς τὰς Τουρκικὰς Ἀρχάς, δι' οὗ νὰ ἀπαιτήσωσιν ὅπως μὴ ἐπιμείνῃ ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς εἰς τὴν γνώμην τῆς ἐν τῇ πόλει ἀμύνης, προβάλλοντες ὡς λόγον τὸ μάταιον τοῦ ἐγχειρήματος καὶ τὴν ἐκ τούτου καταστροφὴν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἀόπλου πληθυσμοῦ.

Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ Αὐστριακὸς μετ' ἀγανακτήσεως ἀποκρούσας τὴν τοιαύτην πρότασιν καὶ λέγων ὅτι δὲν θεωρεῖ τὴν Τουρκικὴν Φρουρὰν ἡττημένην ἀλλ' ἀπλῶς ὑποχωρήσασαν ὅτι δὲ θεωρεῖ ἐπιβεβλημένον ὑπὸ τῆς Στρατιωτικῆς τιμῆς καὶ τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν ἀπεγνωσμένην ἄμυναν, ὅτι δὲ οὐδόλως ἐδίκαιοῦντο οἱ ξένοι Πρόξενοι νὰ αναμιχθῶσιν εἰς ἔργα καθαρῶς στρατιωτικά.

Ὁ κ. Σκέφερης ἰδὼν τότε τὸ μάταιον τῶν προσπαθειῶν του ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἄπρακτος μετὰ τοῦ κ. Κονεμένου, καθ' ὁδὸν ὅμως συναντήσας τὸν Πολιτικὸν Διοικητὴν Χασάν-Χαϊρὴ Βέην προέβη εἰς δριμυτάτας πρὸς αὐτὸν παρατηρήσεις διὰ τὸ μελετώμενον σχέδιον, ἐν μέσῃ ὁδῷ προσθέσας ἐν τέλει ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ συνάδελφοί του ἀποκρούουσιν ἐν τῇ ιδιότητι αὐτῶν πᾶσαν ἰδέαν περαιτέρω ἀμύνης. Ταῦτα ἐλέγχθησαν ἐνώπιον τοῦ Διερμηνέως τῆς Διοικήσεως τοῦ Δημάρχου Χαλήλ καὶ πολλῶν Ὀθωμανῶν ἀκολουθούντων τὸν Διοικητὴν.

Εἷς ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν τούτων ὁ πρῶν Λιμενάρχης Χουσνὴ ἐφέντης συναντήσας μετ' ὀλίγην ὥραν τὸν ἱατρὸν Γερογιάννην εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς Πρεβέζης περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν των θὰ ἠδύναντο νὰ πείσωσι τὸν Στρατιωτικὸν Διοικητὴν νὰ παραδώσῃ ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν πόλιν.

Οὗτος ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ κ. Σκέφερη ὅστις διεβεβαίωσε τοὺς Τούρκους Πολίτας ὅτι ἐν περιπτώσει παραδόσεως οὐδένα θὰ διέτρεχον κίνδυνον καὶ ὅτι νὰ σπεύσωσιν εἰς τὰς σχετικὰς πρὸς παράδοσιν ἐνεργείας των. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τρόμος εἶχε καταλάβει τοὺς Πολίτας καὶ ἰδίᾳ τοὺς Τούρκους, διότι σφοδρὸς κρότος πυροβόλων εἶχεν ἀκουσθῇ, ὅβις δὲ ἐπισκεπτικὴ εἶχεν ἐκραγεῖ ἐντὸς τοῦ Φρουρίου μεταξύ τοῦ ἐν αὐτῷ Τζαμίου καὶ τῆς οἰκίας τοῦ Δημάρχου Χαλήλ ἐκ τῆς ὁποίας διέτρεξε τὸν κίνδυνον νὰ φονευθῇ καὶ ὁ ἴδιος μεταβαίνων εἰς τὴν οἰκίαν του.

¹³ Envoei Meichsner.

Ταὺτην διεδέχθη δευτέρα ἐκκραγεῖσα ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἀγορᾶς, ἥς αἱ βολίδες προσέβαλον τοὺς τοίχους τῶν ἐκατέρωθεν οἰκιῶν καὶ τρίτη δὲ ὀβίς ἐξερράγη ἐπὶ τῆς τάφρου διακόψασα τὴν ἐργασίαν τῶν Στρατιωτῶν, οἵτινες ἔκοπτον τὴν γέφυραν, οὕτω δὲ ἐκ τῶν τριῶν διεσώθη ἡ μεσαία, ἐνῶ αἱ ἄλλαι εἶχον ἤδη διακοπῇ. «Δύσσετό τε ἡ ἑλίο».¹⁴

Τότε ἐπανῆλθεν ὁ προμνησθεὶς Λιμενάρχης μετὰ τοῦ Δημάρχου καὶ ἀπήτουν ἐπιμόνως τὴν ἐπέμβασιν τῶν Προξένων λέγοντες ὅτι ὁ λαὸς καὶ ὁ Στρατὸς εἶχε καταπιεσθῇ ὑπὸ τῶν ὀβίδων ὅτι δὲ καὶ ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς ἔκλινε πλέον ὑπὲρ τῆς παραδόσεως. Τότε ὁ κ. Σκέφερης παραλαβὼν καὶ τὸν κ. Κονεμένον μετέβη μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ Αὐστριακὸν Προξενεῖον ὅπου συνεβουλεύθησαν καὶ πάλιν οἱ τρεῖς Πρόξενoi.

Ὁ κ. Μάϊζνερ ἂν καὶ ἐγνώριζεν ἐξ ἰδιαιτέρων αὐτοῦ πληροφοριῶν τὴν ἀπεγνωσμένην τῶν Τούρκων θέσιν καὶ τὴν ψυχολογικὴν αὐτῶν κατάστασιν οὐχ' ἥττον ὁμῶς ἠρνεῖτο κατ' ἀρχὰς τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ εἰς τὸ κοινὸν διάβημα μόνον δ' ὅταν ἐπετράπη εἰς αὐτὸν νὰ συντάξῃ τὸ ἔγγραφον ὡς αὐτὸς ἤθελεν ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τὴν ὑπογραφήν αὐτοῦ κάτωθι τοῦ ὑπ' ἀριθ. (1) ᾧδε ἐπισυναπτομένου ἐγγράφου.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐπεδόθη περὶ τὴν 9^{ην} ἐσπερινὴν ὥραν διὰ τοῦ Διερμηνέως τῆς Διοικήσεως εἰς τὸν Πολιτικὸν Διοικητὴν, πρὸς ὃν ἀπηυθύνετο, ἐκεῖνος δὲ παρέπεμψεν αὐτὸ εἰς τὸν Στρατιωτικὸν Διοικητὴν.

Οὗτος ἀφοῦ ὑπέβαλε τὸ ἔγγραφον ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ συγκληθέντος Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου ἐκάλεσε διὰ τοῦ Δημάρχου περὶ τὴν 10^{ην} μ.μ. τοὺς Πολίτας εἰς τὸ Λιμεναρχεῖον πρὸς σύσκεψιν. Συνήχθησαν δὲ ἐκεῖ περὶ τὴν 11^{ην} μ.μ. πάντες οἱ Στρατιωτικοὶ καὶ Πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ πάντες οἱ Μουσουλμάνοι καὶ Χριστιανοὶ πρόκριτοι ὡς καὶ τινες Ἰουδαῖοι μόνον ὁ Ἀρχιερεὺς ἀπουσίαζεν. Αφοῦ δὲ ἡ συνέλευσις ἀνέμενε χάριν αὐτοῦ ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν, τοῦτου μὴ προσελθόντος, ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν τῆς συνεδριάσεως περὶ τὸ μεσονύκτιον. Οὗτος κατόπιν προοιμίου δι' οὗ ἐδικαιολόγει τὴν ἐκ Νικοπόλεως ὑποχώρησιν καὶ ἀνεκοίνου εἰς τοὺς Πολίτας τὴν ληφθεῖσαν δῆθεν ἀπόφασιν πρὸς ἐσχάτην πρὸ τῆς πόλεως ἄμυναν, προσέθηκεν ὅτι πρὸ τούτου θεωρεῖ καθήκον νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς προσελθόντας καὶ τίνα περὶ τούτου γνώμην ἔχουσιν οἱ Κοι Πρόξενoi, ζητήσῃ δὲ ἐν συνδυσμῳ μετὰ ταῦτα καὶ τὴν γνώμην τῶν πολιτῶν ὧν ἡ τύχη διεκυβεύετο.

Οὗτος ἐκάλεσεν, ἀπόντος τοῦ Ἀρχιερέως, τὸν Καδὴν νὰ ὁμιλήσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀλλ' οὗτος (Τουρκαλβανὸς ἐξ Ἀργυροκάστρου), ἠρνήθη λέγων ὅτι ὡς ξένος ὑπάλληλος οὐδεμίαν ἔχει γνώμην.

Τότε λαβὼν τὸν λόγον ὁ ἐκ τῶν Πολιτῶν κ. Π. Κοντογιάννης ὑπεστήριξε τὴν παράδοσιν, τοῦτον διεδέχθη ὁ ἱατρὸς Γερογιάννης ὅστις καθορίσας τὸ ζήτημα ὡς ζήτημα εὐθύνης ἀπέναντι τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἐδήλωσεν ἐξ

¹⁴ Εννοεῖ τὴ φράση δύσετό τ' ἡ ἑλίο, βλ. Ομ. Οδ. λ, 12.

ὀνόματος τῆς συνελεύσεως, πάντων ἐπικροτούντων ὅτι οἱ πολῖται εἰσὶ πρόθυμοι νὰ ἀναλάβωσιν αὐτοὶ τὴν εὐθύνην ὑπογράφοντες σχετικὴν περὶ τούτου δήλωσιν. Τοῦ δὲ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ ἐπιδοκιμάσαντος ταύτας διετάχθη ὁ Γραμματεὺς νὰ συντάξῃ Τουρκιστὶ τὸ σχετικὸν ψήφισμα, ἐνῶ δὲ τοῦτο εὐρίσκετο περὶ τὰ μέσα προσήλθε καὶ ὁ Ἀρχιερεὺς συναινὼν εἰς τὰ γενόμενα ἤδη.

Τὸ ψήφισμα συνταχθὲν οὕτω ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν Πολιτῶν καὶ μόνον μὴ ὑπογραψάντων τῶν ὑπαλλήλων καὶ τοῦ Ἀρχιερέως ὡς ὑπαλλήλου, ἐδόθη δὲ εἰς χεῖρας τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ μεθ' ὃ οἱ πολῖται Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι μετὰ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν Ἀρχηγῶν μετέβησαν εἰς τὸ Δημαρχεῖον ἀναμένοντες ἐκεῖ τὴν ὀριστικὴν ἀπόφασιν τοῦ Επιτελείου.

Μετὰ παρέλευσιν ἡμισείας ὥρας (1 καὶ ½ μ. Μέσον.) προσήλθεν ἐκεῖ ἀπεσταλμένος τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ ζητῶν ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὸ Λιμεναρχεῖον ὅπου παρέμενεν ὁ Ἀρχιερεὺς, ὁ Δήμαρχος καὶ οἱ κ.κ. Τόλιας καὶ ἱατρὸς Γερογιάννης εἰς αὐτοὺς προσελθόντας ἐκεῖ ἀνεκοινώθη ὅτι τὸ Στρατιωτικὸν Συμβούλιον ἀπεφάσισε τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τινας ὁρους ὧν τὴν ἐκτέλεσιν ἐζήτουν οἱ Στρατιωτικοὶ νὰ ἐγγνηθῶσιν οἱ Πρόξενοι καὶ ὅτι ἐκάλεσε τοὺς ἀνωτέρω ἵνα μεσιτεύσωσιν εἰς τοῦτο παραδόντες αὐτοῖς καὶ ἔγγραφον πρὸς τοὺς Προξένους ἀπάντησιν. Τὸ ὑπ' ἀριθ. (2) ἐπισυναπτόμενον.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔσπευσε νὰ συγκαλέσῃ τοὺς κ. Προξένους εἰς τὸ Αὐστριακὸν Προξενεῖον ὅπου οὗτοι παρέμενον συνεδριάζοντες παρισταμένων τοῦ διερμηνέως τῆς Διοικήσεως Σαλαεντίν ἐφέντη καὶ τοῦ ἱατροῦ Γερογιάννη κατέληξαν δὲ εἰς τὴν ἀπάντησιν, ἔγγραφον ὑπ' ἀριθ. (3), συνταχθεῖσαν Γαλλιστὶ ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ Προξένου καὶ ἐπιδοθεῖσαν εἰς τὸν διερμηνέα πρὸς μετάφρασιν καὶ διαβίβασιν εἰς τὰς Ἀρχάς.

Περὶ ὥραν 3 ½ πρωῒνην εἰδοποιήθησαν ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν οἱ Πρόξενοι ὅτι αἱ Τουρκικαὶ Ἀρχαὶ παρακαλοῦσιν αὐτοὺς ἵνα ἐπέμβωσι μεταβαίνοντες εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Στρατόπεδον καὶ διαπραγματευόμενοι τὰ τῆς παραδόσεως μετὰ τοῦ διευθύνοντος τὰς ἐπιχειρήσεις Ἑλλήνος Ἀρχηγοῦ. Οὗτοι μεταβάντες αὐθωρεὶ ἐπέστρεψαν περὶ τὴν 5^{ην} πρωῒνην φέροντες τὰς γνωστὰς συμφωνίας, ὅποτε οἱ πολῖται συνελθόντες ἐκανόνισαν τὰ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

Ἐν Πρεβέζῃ 21ῃ Ἀπριλίου 1913

Γ. Γερογιάννης

Ἰατρός

Ἐγγραφον ὑπ' ἀριθ. (1) (N^ο 1)

Prevesa le 3 Novembre 1912

Monsieur le Gouverneur

Prise en consideration la condition dans laquelle nous vous trouvons, à savoir, que la forteresse va être attaquée par des forces bien supérieures, nous vous permettons d'attirer l'attention de V.E. sur les graves conséquences que peut avoir une résistance outrée

Par ceste réflexion nous n'attendons pas du tout de vouloir exercer une influence ou ingérence sur la conduite de l'autorité militaire, de laquelle nous sommes persuadés qu'elle fera son devoir et agira selon les règles de l'honneur et de la responsabilité.

Dans l'espoir que toute recommandation sera prise en considération par les autorités compétentes. Nous saisissons l'occasion de réitérer à V.E. l'assurance de votre haute considération.

Signés

Le Consul d'Autriche

Le Consul de Russia

Le Consul d'Angleterre

[Πρέβεζα τῇ 3 Νοεμβρίου 1912¹⁵

Κύριε Διοικητὰ

Λαβόντες ὑπ' ὧσιν τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν σᾶς εὐρίσκομεν, ὅπου αἱ κατὰ πολὺ ὑπέρτεραι δυνάμεις πρόκειται νὰ ἐπιτεθοῦν εἰς τὸ Φρούριον, σᾶς παρακαλοῦμε νὰ ἐπιστήσητε τὴν προσοχὴν σας ὅσον ἀφορᾷ τὰς σοβαρὰς συνεπειάς ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχῃ μία σθεναρὰ ἀντίστασις.

Κατὰ τὸν συλλογισμόν αὐτὸν δὲν ἐπιδιώκομεν εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν νὰ ἀσκήσωμέν τινα ἐπιρροὴν ἢ ἐνόχλησιν ἀναφορικῶς μὲ τὴν στάσιν τῆς στρατιωτικῆς ἀρχῆς, διὰ τὴν ὁποίαν εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι θὰ πράξῃ τὸ καθήκον της καὶ θὰ ἐνεργήσῃ συμφώνως τῶν κανόνων τῆς τιμῆς καὶ τῆς ὑπευθυνότητος.

Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι πᾶσα σύστασις θὰ ληφθῇ ὑπ' ὧσιν ἀπὸ τὰς ἀρμοδίας ἀρχάς, δράττωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαβεβαιώσωμε τὴν Ἐξοχότητά σας διὰ τὴν ὑψηλὴν ἐκτίμησιν τῆς ὁποίας χαίρει ὅπως ἡμεῶν.

Οἱ ὑπογράφωντες

Ὁ Πρόξενος τῆς Αὐστρίας

Ὁ Πρόξενος τῆς Ρωσίας

Ὁ Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας]

¹⁵ Ἡ μετάφραση τοῦ ἐγγράφου ἀπὸ τὰ Γαλλικά εἶναι τοῦ Πέτρου Ἀρταβάνη.

Ἔγγραφον ὑπ' ἀριθ. (2) (N^ο 2)

Μετάφρασις ἐκ τοῦ τακτικοῦ Πρωτοκόλλου

Ἐκλαμπρότατοι Βέηδες

Ἐλάβομεν τὸ ἀπὸ Κοινοῦ ὑμέτερον ἔγγραφον 2^{ας} Νοεμβρίου ε.ἔ. Τὰ φιλικὰ διαβήματα ἐλήφθησαν ὑπ' ὧσιν καὶ ὁ Διοικητὴς τοῦ Πεζικοῦ καὶ Πυροβολικοῦ εἰδοποιήθησαν.

Οἱ πρόκριτοι τῆς πόλεως ἔκαμαν ἐπίσης διαβήματα παρὰ τῷ Διοικητῇ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Καθ' ἣν περίπτωσιν ἡ συμπλοκὴ ἤθελε γίνῃ εἰς τὴν ὄχθην τοῦ χάνδακος τοῦ περικλείοντος τὴν πόλιν, ὁ εγγχώριος πληθυσμός, κατὰ φυσικὸν λόγον θὰ ὑφίστατο μεγάλας ἀπωλείας καὶ ὁ Διοικητὴς, ἂν καὶ ἀποφασισμένος νὰ ὑπερασπισθῇ μέχρι τοῦ τελευταίου Στρατιώτου λαμβάνει ὑπόψει τὰ ἄνω εἰρημένα δύο διαβήματα καὶ θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν ἐχθρικὴν Στρατιὰν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ τοὺς ἀκολουθούσους ὅρους.

Ι) Χρεωστοῦν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν πόλιν τὰ τακτικὰ Στρατεύματα καὶ ὄχι Χωρικοὶ καὶ Ἀντάρται.

Β^{ον}) Ἡ τιμὴ, ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων, τῶν Ἀξιωματικῶν, στρατιωτῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους θὰ μείνωσι σῶα καὶ ἄθικτα.

Γ^{ον}) Ἡ φιλοτιμία τῶν Κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν Ἀξιωματικῶν νὰ μὴ θιγοῦν [sic].

Καθ' ἣν περίπτωσιν, ὑμεῖς, πρόσωπα φίλα, ἐγγυᾶσθε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἄρθρων τούτων, παρακαλεῖσθε νὰ εἰδοποιήσητε τὸ ταχύτερον τὸν Στρατιωτικὸν Διοικητὴν.

Δέξασθε, παρακαλῶ, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου.

Ο Μουτεσαρίφης

(υπογρ.) Χασάν Χαϊρή

Ἔγγραφον ὑπ' ἀριθ. (3) (N^ο 3)

Πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς πόλεως Πρεβέξης

Prevesa le 3 Novembre 1912¹⁶

Monsieur le Commandant

En réponse à la note de 3 m.c. que son Excellence le Gouverneur a bien voulu nous adresser, nous atens L'honneur de vous coniquer que nous engageons hobtenir du commandant de l'ennemi qu'il accepte, observe et fasse

¹⁶ 20 Οκτωβρίου 1912, π.η.

observer les conditions contenues dans les trois articles de la Nôte.

A cat effat nous vous prions de vous donner l'occasion de faire les démarches nécessaires auprès du Commandant de l'ennemi à savoir de nous mettre en relation personnelle avec lui aussitôt que cela sera possible.

Veillez agréer, Monsieur le Commandant, l'assurance de votre considération la plus distingués.

Signés

[Πρέβεζα τῇ 3 Νοεμβρίου 1912¹⁷

Κύριε Διοικητὰ

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπομνήματος τῆς 3^{ης} τρέχοντος μηνὸς τὸ ὅποῖον μᾶς ἀπηύθυνεν ἡ αὐτοῦ ἐξοχότης ὁ Κυβερνήτης ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ σᾶς κοινοποιήσωμεν ὅτι δεσμευόμεθα νὰ πείσωμεν τὸν Διοικητὴν τοῦ ἐχθροῦ νὰ δεχθῇ, νὰ τηρῇ καὶ νὰ ἐποπτεύῃ τὴν τήρησιν τῶν ὄρων ποὺ περιέχονται εἰς τὰ τρία ἄρθρα τοῦ ὑπομνήματος.

Διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν σᾶς παρακαλοῦμεν ἵνα μᾶς δώσητε τὴν εὐκαιρίαν νὰ προβῶμεν εἰς τὰς ἀπαραιτήτους ἐνεργείας ἐνώπιον τοῦ Διοικητοῦ τοῦ ἐχθροῦ, ἥτοι νὰ ἔλθωμεν εἰς προσωπικὴν ἐπαφὴν μετ' αὐτοῦ μόλις αὐτὸ καταστεῖ δυνατόν.

Παρακαλοῦμε δεχθεῖτε Κύριε Διοικητὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς ὑψηλῆς μας ἐκτιμήσεως.

Ὑπογραφή]

Ἐπιστολὴ τοῦ Προξένου τῆς Αὐστρίας ἀπευθυνθεῖσα εἰς ἐμὲ πρὸ τῆς εἰς Πρέβεζαν εἰσόδου μου σχετικὴ μὲ τὰς ληφθεῖσας ἀποφάσεις ἐν τῇ πόλει κατόπιν τῆς μετὰ τῶν Προξένων καὶ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Διοικητοῦ συναντήσεώς μου.

Monsieur le Commandant

Nous avons reféré au Commandant de la place. Tout sera fait comme il fut établi ce matin.

Votre dévoué

Prévesa 3-XI-1912

Gules Mérchaner de Meichsenan¹⁸

¹⁷ Ἡ μετάφραση τοῦ εγγράφου ἀπὸ τα Γαλλικά εἶναι τοῦ Πέτρου Αρταβάνη.

¹⁸ Εἰς τὸν ὄνομα Julius Meichsner von Meichsenau.

[Κύριε Διοικητὰ¹⁹

Ἦδη ἔχομεν ἐπικοινωνήσει μετὰ τοῦ Διοικητοῦ τῆς πόλεως. Ὅλα θὰ γίνουν ὅπως καθωρίσθησαν σήμερον τὴν πρωΐαν.

Ἀφοσιωμένος

Πρέβεζα 3-11-1912

Ζὺλ Μερσανέρ ντε Μεϊσενάν]

Δύο ἐπιστολαὶ ἀποσταλεῖσαι μοι παρὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ Στρατοῦ Ἠπείρου διὰ τοῦ διαγγελέως μου Ἀνθυπιλάρχου κ. Γ. Μεῶ ὅστις κατόπιν διαταγῆς εἶχε μεταβῆ τὸ ἑσπέρας τῆς 20^{ης} Ὀκτωβρίου εἰς Ἄρταν ἵνα ἀναγγεῖλῃ τῷ Ἀντιστρατήγῳ τὸ ἀποτελεσμα τῆς μάχης τῆς Νικοπόλεως.

Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται μοι ἐπεδόθησαν μετὰ τὴν εἴσοδόν μου εἰς τὴν πόλιν τῆς Πρεβέζης, ἔχουσι δὲ οὕτω:

1^η ἐπιστολὴ – 2^α ὥρα τῆς πρωΐας 21 8/βρίου 1912

Φίλτατέ μοι Σπηλιάδη

Εὐχαρίστως ἔμαθον ἐκ τοῦ δευτέρου δελτίου σου τῆς χθὲς καὶ ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ κ. Μεῶ τὰ τῆς χθεςινῆς ἐνεργείας σας. Μὴ λησμονεῖτε ὅτι διευθύνετε τὴν ἐπιχείρησιν. Καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ Διοικητοῦ τῶν Στρατευμάτων σᾶς ἐπιβάλλουσι νὰ μὴ ἐκτίθεσθε ἢ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ.

Σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ διὰ τὴν ἐπιτυχῇ δρᾶσιν σας καὶ παρακαλῶ νὰ διαβιβάσητε καὶ εἰς τὸ Στράτευμα τὰς εὐχαριστίας μου καὶ τὰ συγχαρητήριά μου.

Ὅπως Ὑμέτερος

Κ. Σαπουντζάκης

Σημ. Τὴν σύστασίν του ὅπως μὴ ἐκτίθεμαι τὴν παραθέτει διότι ἐπληροφορήθη ὅτι ἐφονεύθη ὁ ἵππος μου ὃν ἵππευον κατὰ τὴν μάχην.

2^α Ἐπιστολὴ

Ἡ κατὰ τῆς Πρεβέζης ἐπιχειρήσις θέλει ἐξακολουθήσῃ πρὸς ἐκβίασιν τῆς παραδόσεως αὐτῆς. Τὸ Πυροβολικὸν θὰ καταπυροβολήσῃ τὴν συνοικίαν τὴν ἐγγὺς τῆς εἰσόδου ἣτις θὰ ἐκλεγῇ ὅπως ὁ Στρατὸς εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Εἰς τὸ

¹⁹ Ἡ μετάφραση τοῦ εγγράφου ἀπὸ τα Γαλλικά εἶναι τοῦ Πέτρου Αρταβάνη.

Ναυτικὸν θὰ συστηθῇ νὰ συνεννοηθῇ μεθ' ὑμῶν πρὸς σύμπραξιν. Τοῦτο δὲ θὰ προσπαθήσῃ δι' ἐμμέσου βολῆς νὰ πυροβολήσῃ κατὰ τοῦ Διοικητηρίου καὶ τοῦ Στρατῶνος, σημείων τὰ ὅποια δύναται νὰ ἐπισημάνῃ διὰ τοῦ Ναυτικοῦ Χάρτου. Ὁ καταπυροβολισμὸς δέον νὰ ᾖ δραστήριος διὰ νὰ ἐπέλθῃ ὡς τάχιστα ἡ παράδοσις τῆς πόλεως. Δέον νὰ ἐπεξηγηθῇ καὶ παρ' ὑμῶν ἡ συνεννόησις μετὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Μοίρας καὶ τοῦ Ὑποπλοιάρχου Μακκᾶ πρὸς κανονισμὸν τῆς κοινῆς δράσεως ἐπὶ τῷ σκοπῷ πάντοτε τῆς ταχύτερας παραδόσεως τῆς πόλεως.

Κ. Σαπουντζάκης

Σημείωσις ὑποφαινομένου

Οὐδεμία σύμπραξις ἔλαβε χώραν μετὰ τοῦ Ναυτικοῦ ὡς καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει μου ἀναφέρω. Καὶ κατ' αὐτὴν ἄλλως τὴν ἐπιβίβασιν τῶν αἰχμαλώτων αὐτοπροσώπως ἐπέβλεψα καὶ ἐπρονόησα, μόνος ἀνευρὼν καὶ τῇ βοηθείᾳ ἰδιωτῶν προσκομίσας τὰς ἐπὶ τούτῳ ἀναγκαίας φορτηγίδας, τῶν ἡμετέρων πλοίων περιορισθέντων εἰς τὴν διὰ τῶν ἐλαχίστων λέμβων των παραλαβὴν καὶ βραδείαν ἐπιβίβασιν τῶν αἰχμαλώτων Ἀξιωματικῶν.²⁰

2^α Σημείωσις

Ὁ ἴδιος Ἀντιστράτηγος ὡς Ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ Ἡπείρου πλὴν τοῦ ἐπισήμου δελτίου τοῦ τηλεγραφικῶς ἀποσταλέντος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πρεβέζης ἀπέστειλε τὴν 24^{ην} 8/βρίου καὶ τηλεγράφημα δι' οὗ ἐπαινῶν τὴν δρᾶσιν μου καθ' ὅλην τὴν ἄνω ἐπιχείρησιν πληροφορεῖ ὅτι ὅλη ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ πρωτοβουλία ὠφείλετο ἀποκλειστικῶς εἰς ἐμὲ ὅστις ὠδήγησα τὸ ἀνατεθὲν μοι Ἀπόσπασμα εἰς ὥραϊον θρίαμβον.

Τὴν ἀποστολὴν τοῦ Τηλεγραφήματος τούτου ἐβεβαιώθην ἐπισήμως α'. παρὰ Ἀξιωματικῶν ὑπηρετούντων τότε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, β'. παρὰ τοῦ προσώπου δι' οὗ ἀπέστειλε τοῦτο ὁ Κος Σαπουντζάκης (τοῦ Ἀθ/γοῦ κου Γεωργ. Μελά) καὶ γ'. παρ' αὐτοῦ τοῦ τότε προσωπάρχου κου Νίδερ ἐρωτηθέντος παρ' ἐμοῦ.

Καὶ ἐν τούτοις οὐδεμίαν μνεῖαν ἐπίσημον τοῦ γεγονότος ἔκαμεν ἡ Ὑπηρεσία, τὸ δὲ Ἐπιτελεῖον τοῦ Γενικοῦ Ἀρχιστρατήγου Διαδόχου ἀπεσιώπησε τελείως αὐτὸ, ὃ δὲ ἐπιτελάρχης του ὅταν τὸ πρῶτον μοὶ συνήντησε μοὶ ἀπέτεινε κατὰ τὸν γνωστὸν δῆθεν ἀστεῖον καὶ οἰκεῖον τρόπον τὴν φράσιν «ὄλο παχαίνεις».

²⁰ Ἡ παρατήρησις αὐτὴ τοῦ Σηπλιάδη ὅτι «Οὐδεμία σύμπραξις ἔλαβε χώραν μετὰ τοῦ Ναυτικοῦ», μάλλον ἀδικεῖ το Ναυτικό, πρβλ. παραπάνω ὑποσημ. 11.

Β' Παράρτημα

Σχετικῶς πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν καὶ παράδοσιν τῆς πόλεως ἀνταλλαγεις ὧν ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν, ἅτινα ὑπῆρξαν καὶ ἡ μόνη μου ἠθικὴ ἀμοιβὴ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Α') Τὸ κάτωθι ψήφισμα ἐπιδιοθέν μοι παρ' ἐπιτροπῆς τῆς πόλεως Πρεβέζης μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ὑπ' ἐμέ Στρατεύματος ἐν τῇ πόλει.

«Ἐπὶ τῷ πανευδαίμονι γεγονότι τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ εἰς τὴν Πατρίδα ἡμῶν Πρέβεζαν συνελθόντες οἱ πολῖται ἀπεφάσισαν τὰ ἐπόμενα:

1^{ov}) Γενήσεται πανηγυρικὴ ὑποδοχὴ ὑπὸ τοῦ Κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν Ἰωαννίνων.

2^{ov}) Ἡ Α.Σ. ὁ Μητροπολίτης ἡμῶν προσφωνήσῃ καταλλήλως τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Στρατοῦ Ταγ. Π. Σπηλιάδην ἐπιδίδων αὐτῷ ὡς γέρας τῆς νίκης στέφανον ἐκ Δάφνης.

3^{ov}) Ἦγουμένου τοῦ Κλήρου ἐν ἐπισήμῳ θρησκευτικῇ περιβολῇ μετὰ τῶν ἐξαπτερύγων καὶ τῶν λοιπῶν θρησκευτικῶν συμβόλων γενήσεται ἡ εἰσόδος εἰς τὴν πόλιν ψαλλόντων τῶν χορῶν καὶ ψαλτῶν.

4^{ov}) Ὁλόκληρος ἡ πομπὴ μεταβήσεται εἰς τὴν Μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους ὅπου ψαλλήσεται δοξολογία ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει ἡμῶν ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ.

Ἐγένετο καὶ ὑπεγράφη ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει

Ὁ Μητροπολίτης
Νικοπόλεως Ἰωακείμ
Χαράλ. Καστάνης
Ἰωάννης Βερίκιος
Ἀρ. Δόνος

Γεώργιος Τσακαλώτος
Γεράσ. Κοκκινάκης²¹
Γεώργ. Γερογιάννης
Π. Κοντογιάννης
Ι. Περδικάρης

Ι. Ρέντζος
Μ. Ζιάκος²²
Δ. Μαυρογεώργης
Ι. Αὐγερινός»

Τηλεγράφημα τοῦ Δημάρχου τῆς πόλεως Πύργου γεννητεῖρας μου ἀποσταλὲν κατ' ἐντολὴν τῶν συνδημοτῶν μου κατοίκων τῆς ἄνω πόλεως.

Παναγιώτην Σπηλιάδην
Ταγματάρχην Μηχανικοῦ
Ἄρταν

²¹ Εννοεῖ Κοκκινάτος.

²² Εννοεῖ Ζιάκας.

Ἑρμηνεύων χαρὰν συμπολιτῶν Πυργίων, συγχαίρω ὑμᾶς ἐνθουσιώδη στρατιώτην καὶ πολίτην ἀγωνιζόμενον τελεσφόρως ὑπὲρ ἐλευθερίας, δοῦλων ἀδελφῶν.

Ἡρωϊκὴ δὲ ἐπίθεσις καὶ κατάληψις «Πρεβέζης-Ἀκροπολεως Ἡπείρου» ὀφειλομένη προσωπικῇ ὑμῶν ἀρετῇ καθιστᾷ ὑπερήφανον γεννέτειραν.

*Δήμαρχος Λετρίνων
«Στεφανόπουλος»*

Αρχειακό υλικό

Γενικό Επιτελείο Στρατού – Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα
ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1669/Α/8, [Ἐκθεσις Σπηλιάδου] 4.1.1913
ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1907/Α/5, [Ἐκθεσις Σπηλιάδου] 1.5.1913

Βιβλιογραφία

- ΓΕΣ/ΔΙΣ 1991 = ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ, ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ, 1991, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913. Τόμος Β΄: Επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Ἡπειρο (Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος)*, Αθήνα
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν.Δ., 1992α, Ἐκθεση του Ταγματάρχη Δημ. Δούλη για τη μάχη της Νικοπόλεως, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 27-28, 32-47
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν.Δ., 1992β, *Η απελευθέρωση της Πρέβεζας. Γεγονότα και μαρτυρίες του Οκτωβρίου 1912*, Αθήνα
- ΚΟΥΡΤΗΣ Γ.Ι., 2005, *Η Κοινοβουλευτική πορεία της Πρέβεζας (1915-2005)*, Αθήνα
- ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ Γ.Ι., 2002, *Τα Πρεβεζάνικα*, Πρέβεζα
- ΜΣΝΕ, 1929-1930, *Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια*, I-VI, Αθήνα